

EINHARDI VITA KAROLI MAGNI

Inhoudsopgave

EINHARDI VITA KAROLI MAGNI	1
Einhard.....	5
Karel de Grote	7
Karels leven	7
Uitbreiding van het rijk	7
Rijkshervormingen.....	9
Karels dood.....	11
De Karolingische renaissance	11
Prologus	13
[1] Het einde der Merovingers	23
[2] De macht in handen van de Karolingen.....	27
[3] Karel krijgt uiteindelijk alle macht.....	31
[4] Einhard vertelt niets over Karels jeugd.....	35
[5] Succes in Aquitanië	35
[6] De oorlog tegen de Langobarden.....	37
[7] De oorlog tegen de Saksen	43
[8] Karels consistente handelen.....	49
[9] Een expeditie naar Spanje en hinderlaag in Baskenland .	51
[10] Aragijs' voorstel	55
[11] Opstand in Beieren	59
[12] De Welatabi.....	61
[13] De oorlog tegen de Hunnen.....	65
[14] De oorlog met de Dani	69
[15] Karels veroveringen	71
[16] Karels diplomatieke successen	75
[17] Restauratie van kerken en de Noormannen.....	79
[18] Familie	81
[19] De opvoeding van Karels zoons en dochters	85
[20] Samenzweringen.....	89
[21] Karels gastvrijheid.....	93
[22] uiterlijk en levensstijl.....	93
[23] Kleding	97

[24] Eten en drinken	99
[25] Leergierigheid	103
[26] Religiositeit	105
[27] Barmhartigheid en Rome	107
[28] De keizerskroning.....	109
[29] Wetten, namen van maanden en winden	111
[30] Karels dood.....	115
[31] De begrafenis.....	117
[32] Voortekenen van de naderende dood	119
[33] Testament.....	123

Ingeleid, becommentarieerd en vertaald door drs. J.H. van Hal

© **drs. J.H. van Hal**

Einhard

Einhard (Eginhard) is circa 770 in de buurt van Mainz geboren en 14 maart 840 in Seligenstadt gestorven. Hij kwam uit het oostelijk deel van het Frankische rijk en werd opgeleid in Fulda (788-791). Door de abt van Fulda, Baugulf, werd hij naar Karel in Aken gestuurd. De Angelaks Alcuinus, hoofd van de domschool, werd zijn leermeester. Later gaf hij samen met Alcuinus leiding aan de school.

Einhard was een vertrouweling van Karel en ging met hem mee op tal van reizen. Na de dood van Karel werd hij de secretaris van diens zoon Lodewijk. Rond 830 trok hij zich terug in zijn klooster Seligenstadt. Einhard was getrouwd met Emma, de zus van bisschop Bernhard van Worms. Zij stierf in 835. Einhard is nooit gewijd geweest, maar heeft wel de rol van lekenabt vervuld bij verscheidene abdijen.

In 840 stierf hij te Seligenstadt en werd hij daar begraven. Nu nog bevindt zich in de sacristie een sarcofaag met de resten van hem en zijn vrouw.

Einhard is bouwmeester geweest van talrijke bouwwerken zoals de Rijnbrug bij Mainz en de paltsen te Aken en Ingelheim. In Seligenstadt stichtte hij tussen 831 en 834 een benedictijnenklooster, waar hij tot zijn dood als abt verbleef.

Van Einhard zijn veel brieven bewaard gebleven, maar zijn belangrijkste werk is de Vita Karoli Magni. Deze heeft hij tussen 817-830 geschreven; Lodewijk, Karels zoon, had daarom gevraagd. Als voorbeeld voor de vorm nam Einhard Suetonius, maar inhoudelijk baseerde hij zich op de rijksannalen. Hierom en omdat Einhard Karel vrij lang persoonlijk heeft bekend, mag je Karels levensbeschrijving

als vrij betrouwbaar beschouwen. Het werk was wel bedoeld als lofprijzing waardoor het dus niet geheel objectief is. Einhard sloot zijn ogen voor misstanden, zoals de genocide op de Saksen.

De *Translatio et Miracula Sancti Marcellini et Petri*, waarin verteld wordt hoe de resten van de twee heiligen uit Rome naar Seligenstadt gebracht zijn, staat in hoog aanzien.

Historisch gezien is de brievenverzameling van Einhard (71 waarvan 58 van Einhard zelf) belangrijk.

Van zijn klooster in Seligenstadt is weinig over. De basiliek in Steinbach heeft nog wel de oorspronkelijke vorm.

Karel de Grote

Karel de Grote (Carolus Magnus) stamde van het huis der Karolingen en was de kleinzoon van Karel Martel en de zoon van Pepijn de Korte. Hij werd 2 april 747 of 748 geboren en overleed 28 januari 814. Vanaf 9 oktober 768 was hij koning der Franken en op eertse kerstdag 800 werd hij door paus Leo III tot keizer gekroond van het Roomse Rijk.

Hij heeft het rijk der Franken tot grootste omvang gebracht. Reeds tijdens zijn leven kreeg hij de bijnaam 'De Grote' en de waardering voor hem in later tijd is groot geweest. Zo is hij heilig verklaard op 29 december 1165 en in het epos Karolus Magnus et Leo papa, dat eind 8^e eeuw geschreven is werd hij de pater Europae genoemd. Men ziet hem als grondlegger van het Europees historisch bewustzijn en de Fransen en Duitsers zien hem als beginpunt van hun nationale geschiedenis.

Karels leven

Karel was de zoon van Pepijn de Korte en Bertrada van Laon (Bertrada met de grote voeten). Over zijn geboortedatum en -plaats staat niets vast. Toen zijn vader in 768 stierf, werd het rijk verdeeld tussen Karel en zijn broer Karloman. Karel kreeg de gebieden langs de westelijke en noordelijke kusten. Na de dood van Karloman in 771 nam Karel het rijk van zijn broer over.

Uitbreiding van het rijk

In 772 begon Karel de oorlog tegen de Saksen met de bedoeling het grensgebied te pacificeren, maar uiteindelijk werd het Saksische volk wreed onderworpen, gekerstend en

ingelijfd. Het Saksisch gebied werd door hem in bisdommen en graafschappen ingedeeld. In 782 vond het Bloedbad van Verden plaats: 4500 Saksische edelen werden gedwongen zich tot het christendom te bekeren; zo niet, volgde decapitatie. Na een opstand van de Saksen in 792 reageerde Karel met deportatie, maar ook gaf hij de Saksen een nieuwe juridische positie binnen zijn rijk: het Saksisch volksrecht werd opgetekend en erkend. Daarmee waren de Franken gepacificeerd.

Op verzoek van de Paus kwam Karel in 773 in actie tegen de Langobarden in Italië. Hij veroverde Pavia, zette zijn schoondvader Desiderius af en verstiet diens dochter en zijn vrouw Desiderata. In 774 werd hij tot koning van de Langobarden gekroond.

Een expeditie naar Spanje tegen de Moren in 778 verliep desastreus toen op zijn terugtocht een deel van zijn Frankische leger werd vernietigd door de 'heidenen' bij Roncevaux, waarbij ook de Bretonse mark Hruotland viel. Deze slag is later bezongen in het Roelandslied. Om het gebied bij de Pyreneeën te stabiliseren stelde hij zijn zoon Lodewijk aan als onderkoning van Aquitania. Lodewijk werd in 781 door de paus gezalfd en tot koning uitgeroepen. Om tegenwicht aan de Saracenen (Moren) te bieden richtte hij aan de andere kant van de Pyreneeën de Spaanse Mark op.

Opvallend is dat Karel Bretagne ondanks diverse pogingen niet wist te onderwerpen. Wel werd in 788 Baiern definitief ingelijfd.

Hoe belangrijk Karel was, blijkt wel uit het feit dat paus Leo III onmiddellijk na zijn verkiezing in 795 de steun van Karel, die schutsheer van de kerk (patricius romanorum) was, trachtte te verkrijgen, en hem daarom de sleutel tot het graf

van Petrus en de banier van Rome gaf. Leo had die steun nodig, omdat zijn positie wegens gekonkel van de adel aldaar niet veilig was. In 799 moest Leo III zelfs vluchten en hij zocht zijn heil bij Karel in Paderborn. Onduidelijk is of toen al plannen voor zijn keizerkroning zijn gemaakt. In de zomer van 800 trok Karel naar Rome. Karel werd 25 december door Leo tot keizer gekroond, hetgeen niet meer gebeurd was sinds de afzetting van Romulus Augustulus in 476. Deze kroning zou mogelijk zijn geworden omdat toen in Byzantium, het Oost-Romeinse rijk, de keizerstroon vacant was; de keizer daar was afgezet door Irene van Byzantium. Erkenning van Karel als keizer kwam van de patriarch van Jeruzalem, toen die hem de sleutel van het Heilige Graf stuurde; hierdoor werd Karel als de beschermheer van het christendom gezien. Natuurlijk leidde zijn benoeming tot spanningen met Byzantium.

Karel zag zich als opvolger van de Romeinse Caesares en noemde zich Augustus Imperator Renovati Imperii Romani. Karel zag geen scheiding tussen staat en kerk en hij zag er strict op toe dat ieder het Pater Noster kende.

In het oosten wilde Karel de Elbe als grens instellen. In 804 kwamen er conflicten met de Deense koning Göttrik. In 810 werden Freisland en de Friese eilanden geplunderd door de Denen. Karel wist zelfs Bohemen belastingplichtig te maken en de inwoners werden langzaam gekerstend. Zelfs wist Karel in het Donaugebied de Avaren te verslaan en te kerstenen.

Rijkshervormingen

Karel reorganiseerde het Frankrijk intern. Om dit mogelijk te maken werd de bestuurspraktijk schriftelijk vastgelegd. Dit was de reden om het onderwijs te hervormen. Abten en

bisschoppen kregen schriftelijk de opdracht (*Epistola de litteris colendis* of *Admonitio generalis*) onderwijs aan te bieden. Karel verzamelde rond zich belangrijke geleerden uit Europa en gaf hun belangrijke posten aan het hof, in bisdommen en aan rijksabdijen.

Karel schafte de stamhertogdommen af, maar bewaarde wel de stammenautonomie; hij liet de stamrechten optekenen (bv. de *Lex Frisionum*). Het rijksbestuur droeg Karel vooral over aan de hofclerus en nieuwe dienstadel. De hofkapel was het centrale bestuursorgaan van de wereldlijke en geestelijke structuur in het rijk. De graven voerden het bestuur uit. In bepaalde gebieden waren die de vervanger van de koning. Belangrijk waren de markgraven in de grensmarken, waar ze militair bevelhebber en ambachtsheer waren. De markgraven waren verantwoordelijk voor de dienstplichtigen. Karel is verantwoordelijk voor een nieuwe rijksaristocratie omdat hij aan de belangrijke adellijke families ambten en lenen gaf en hij hun trouw zo voor zich veiligstelde. De eenheid van het rijk steunde op de graafschappen.

Karel maakte met *capitularia*, schriftelijke koninklijke verordeningen, zijn wetgevingen bekend en hij maakte gebruik van lekenrechtters en volksgetuigen. Zendgraven, *missi dominici*, werden paarsgewijs (geestelijk en wereldlijk) naar de afzonderlijke delen van het rijk gestuurd om instructies van de keizer te verwezenlijken. De kerk was belangrijk bij de reorganisatie. Karel stichtte talrijke nieuwe bisdommen en hij benoemde de bisschoppen zelf. De kerk werd zo en door de schenkingen de belangrijkste factor voor de eenheid van het rijk.

Karels dood

Het was de gewoonte der Franken de opvolging te regelen door een rijksdelingsplan (*divisio regnorum*). Hij verhief zijn enig overlevende zoon Lodewijk de Vrome in 813 tot medekeizer en deze Lodewijk volgde hem in 814 op.

Waarschijnlijk had Karel zijn dood zien aankomen. Vanaf 811 werd hij geteisterd door koortsaanvallen. 28 Januari werd hij in Aken in de Paltskapel, de Mariakerk, bijgezet. Deze kapel vormt de kern van de kathedraal. Men heeft later zijn graf verscheidene malen geopend, de eerste keer in 1166. Zijn skelet lag een in een Romeinse sarcofaag. Volgens Einhard richtte men een vergulde arcadeboog met standbeeld met inscriptie boven het graf op. Waarschijnlijk heeft men dit voor de inval van de Noormannen verwijderd om te voorkomen dat het graf gevonden en geschonden werd.

De Karolingische renaissance

Het beleid van Karel heeft gezorgd voor een grote culturele opleving. Hij verzamelde belangrijke geleerden uit Europa aan zijn hof. Met name belangrijk zijn geweest de Angelsaks Alcuinus als hoofd van de domschool in Aken en Einhard (Eginhard), zijn biograaf. Door de actieve interesse van Karel ontstond er een geestelijk centrum dat zijn invloed had in alle delen van het rijk. Van belang hierbij was het geloof van de intrinsieke waarde van onderwijs naast het nut voor ker, staat, economie. Er kwam een volledig herstel van de *septem artes liberales* van de klassieke oudheid. De bedoelig hiervan was dat leidende personen na hun vorming een verruimde intellectuele horizon zouden hebben.

Karel was niet alleen in het Latijn geïnteresseerd, maar ook in de eigen moedertaal en hij gaf opdracht een grammatica van het Frankisch op te stellen. Hij liet ook heldenliederen opschrijven, die helaas verloren zijn.

Karel was ook verantwoordelijk voor de Karolingische minuscule die de basis is geweest voor de Antiqua.

Karel heeft fanatiek gebouwd. Beroemd is zijn Paltskapel in de koningspalts van Aken. Hiervoor liet hij zelfs marmer uit Rom en Ravenna aanrukken. Ook liet hij een houten brug bij Mainz over de Rijn aanleggen die korte tijd later is afgebrand. Verder liet hij abdijen (opnieuw) stichten of in aanzien stijgen, zoals die beroemde van Sankt Gallen en Fulda. Deze abdijen werden de motor van de onderwijshervorming. Sant Gallen bereikte haar gouden tijdperk in de 9^e en 10^e eeuw.

Voorwoord

Wij, Karel, dankzij God koning der Franken en Langobarden en schutsheer van de Roomse kerk, hebben Baugulfus de abt en ook de hele gemeenschap, onze trouwe woordvoerders, in de naam van de almachtige god een beminnelijke groet gestuurd.

Nadat mijn hart het me had ingegeven om het leven en de levenswijze en de verrichte daden van mijn meester en broodheer Karel, de meest uitmuntende en terecht meest beroemde koning, te beschrijven, heb ik dat plan zo snel mogelijk aangevat en ik gaf me moeite om niets van dat waarvan ik kennis heb kunnen nemen weg te laten en om niet door uitgebreid over louter nieuwe zaken te vertellen de gemoederen van mensen die daar een hekel aan hebben te ergeren; vooropgesteld dat dit op enige wijze vermeden kan worden, namelijk dat door een nieuw geschrift niet die mensen geërgerd worden die een afkeer hebben van oude en

et a viris doctissimis atque disertissimis¹ confecta monumenta² fastidiunt. Et quamquam plures esse non ambigam³, qui otio ac litteris dediti statum aevi⁴ praesentis non arbitrentur ita neglegendum, ut omnia penitus⁵ quae nunc fiunt velut⁶ nulla memoria digna⁷ silentio atque oblivioni⁸ tradantur, potiusque⁹ velint amore diuturnitatis¹⁰ inlecti¹¹ aliorum praeclara facta qualibuscumque¹² scriptis inserere¹³ quam sui nominis famam posteritatis¹⁴ memoriae nihil scribendo subtrahere¹⁵, tamen ab huiusmodi¹⁶ scriptione non existimavi temperandum¹⁷, quando¹⁸ mihi conscius¹⁹ eram nullum ea veracius²⁰ quam me scribere posse, quibus ipse interfui²¹, quaeque praesens oculata²², ut dicunt, fide cognovi et, utrum ab alio scriberentur necne, liquido²³ scire non potui. Satiusque²⁴ iudicavi eadem cum

¹ disertus	welsprekend
² monumentum	gedenkschrift
³ ambigere 3	betwijfelen
⁴ aevum	tijdperk
⁵ penitus <i>adv.</i>	volkomen
⁶ velut	a.h.w.
⁷ dignus + <i>abl.</i>	waardig aan
⁸ oblivio	vergetelheid
⁹ potius <i>adv.</i>	liever
¹⁰ diuturnitas	eeuwigheid
¹¹ illicere -lexi, -lectus	verlokken
¹² qualiscumque	welke ook maar
¹³ inserere 3 + <i>dat.</i>	invoegen in
¹⁴ posteritas	nageslacht
¹⁵ subtrahere	onttrekken aan, weglaten
¹⁶ huiusmodi	zulk, van dien aard
¹⁷ tempero ab	zich ver houden van
¹⁸ quando	wanneer, aangezien
¹⁹ conscius sibi	zich ervan bewust
²⁰ verax	waarheidsgetrouw
²¹ interesse + <i>dat.</i>	aanwezig zijn bij
²² oculari	aanschouwen
²³ liquido	met stelligheid, zeker
²⁴ satius <i>comp.n.</i>	beter

door zeer geleerde en welsprekende mannen tot stand gebrachte gedenkschriften. En hoewel ik het niet betwijfel dat er meer mensen zijn die, aan rust en letteren toegewijd, niet de mening zijn toegedaan dat de toestand van het heden zo verwaarloosd moet worden dat absoluut alles wat nu gebeurt aan stilzwijgen en vergetelheid wordt overhandigd als verdiende het niet vermeld te worden en die, door hun liefde voor de eeuwigheid daartoe verlost, liever de zeer beroemde daden van anderen in wat voor geschriften ook willen invoegen dan de roem van de eigen naam aan de herinnering van het nageslacht te onttrekken door niets te schrijven, heb ik toch gemeend niet af te zien van zo'n geschrift, omdat ik me ervan bewust was dat ik niets waarheidsgetrouwer kan schrijven dan dat waarbij ik zelf aanwezig was en waarvan ik door het met eigen ogen gezien te hebben, zoals ze zeggen betrouwbare kennis heb en waarvan ik niet met stelligheid heb kunnen weten of ze door anderen beschreven werden of niet.

aliis¹ velut communiter² litteris mandata memoriae posterorum³ tradere quam regis excellentissimi et omnium sua aetate⁴ maximi clarissimam vitam et egregios atque moderni temporis hominibus vix imitabiles⁵ actus⁶ pati oblivionis⁷ tenebris aboleri⁸. Suberat⁹ et alia non inrationabilis¹⁰, ut opinor, causa, quae vel¹¹ sola sufficere¹² posset, ut me ad haec scribenda compelleret, nutrimentum¹³ videlicet¹⁴ in me impensum¹⁵ et perpetua, postquam in aula eius conversari¹⁶ coepi, cum ipso ac liberis eius amicitia; qua me ita sibi devinxit¹⁷ debitoremque tam vivo quam mortuo constituit¹⁸, ut merito¹⁹ ingratus videri et iudicari possem, si tot beneficiorum in me conlatorum²⁰ inmemor²¹ clarissima et inlustrissima hominis optime de me meriti²² gesta²³ silentio praeterirem²⁴ patererque vitam eius, quasi qui¹ numquam vixerit, sine litteris ac debita laude manere; cui² scribendae

¹ *sc. scriptoribus*

² communiter <i>adv.</i>	gemeenschappelijk
³ posterii	nakomelingen, nageslacht
⁴ aetas	tijd
⁵ imitabilis	navolgbaar
⁶ actus <i>4^e</i>	handeling
⁷ oblivio	vergetelheid
⁸ abolere 2	vernietigen, uitwissen
⁹ subesse	ten grondslag liggen, schuil gaan
¹⁰ inrationabilis	onredelijk
¹¹ vel	zelfs
¹² sufficere	voldoende zijn
¹³ nutrimentum	voedsel
¹⁴ videlicet	namelijk
¹⁵ impendere 3, -pensus	besteden
¹⁶ conversari	zich ophouden
¹⁷ sibi devincire	aan zich verplichten
¹⁸ constituere 3	vaststellen, maken tot; vul aan sibi
¹⁹ merito <i>adv.</i>	met recht
²⁰ conferre in + <i>acc.</i>	bewijzen jegens
²¹ <i>gen.</i> + inmemor	niet denkend aan
²² bene mereri de + <i>abl.</i>	zich verdienstelijk maken jegens
²³ gesta <i>n.pl.</i>	dadens
²⁴ praeterire	voorbij gaan aan

En daarom vond ik het beter hetzelfde samen met andere schrijvers als het ware gemeenschappelijk op schrift te stellen en aan de herinnering van het nageslacht over te leveren dan dat ik het toelaat dat van de zeer uitmuntende koning die ook de grootste van allen was in zijn tijd het leven en de uitstekenden daden die nauwelijks na te volgen zijn door de mensen van deze tijd door de duisternis van de vergetelheid uitgewist worden. Er was ook nog een andere, niet naar mijn mening, onredelijke aanleiding, die zelfs als enige zou kunnen volstaan om mij ertoe aan te zetten dit op te schrijven, namelijk het feit dat hij mij te eten had gegeven en mijn eeuwige vriendschap met hem en zijn kinderen nadat ik begonnen was aan zijn hof te verblijven; en daarmee heeft hij mij zo aan zich verplicht en heeft hij mij zo tot schuldenaar voor zich evenzeer tijdens zijn leven als tijdens zijn dood gemaakt dat ik terecht ondankbaar zou kunnen schijnen en dat en naar het oordeel van de mensen zou zijn, als ik zonder te denken aan de zovele weldaden jegens mij bewezen de zeer heerlijke en zeer voortreffelijke daden van de man die zich zeer wel verdienstelijk heeft gemaakt jegens mij zonder een woord te zeggen zou overslaan en als ik zou toelaten dat zijn leven onbeschreven en zonder de verschuldigde lof zou laten alsof hij iemand was die nooit geleefd had; en om zijn

¹ quasi qui + *coni.* als was hij iemand die

² cui = vitae

atque explicandae non meum ingeniolium¹, quod exile² et parvum, immo poene³ nullum est, sed Tullianam⁴ par⁵ erat desudare⁶ facundiam⁷. En⁸ tibi librum praeclarissimi et maximi viri memoriam continentem; in quo praeter illius facta non est quod admireris, nisi forte, quod homo barbarus et in Romana locutione⁹ perparum¹⁰ exercitatus¹¹ aliquid me decenter¹² aut commode¹³ Latine scribere posse putaverim atque in tantam inpudentiam¹⁴ proruperim¹⁵, ut illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo Tusculanarum¹⁶ libro, cum de Latinis scriptoribus loqueretur, ita dixisse legitur: "mandare quemquam", inquit, "litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere¹⁷ nec inlustrare¹⁸ possit nec delectatione¹⁹ aliqua adlicere²⁰ lectorem, hominis est²¹ intemperanter²² abutentis²³ et otio et litteris." Poterat quidem haec oratoris egregii sententia me a

¹ ingeniolum	talentje
² exilis	mager, miezerig
³ poene = paene	bijna
⁴ Tullianus	van Tullius, <i>sc. Cicero</i>
⁵ par est	het is gepast, redelijk
⁶ desudare	zich afbeulen
⁷ facundia	welsprekendheid
⁸ en + <i>acc.</i>	kijk daar heb je
⁹ locutio	spraak, taal
¹⁰ perparum	veel te weinig
¹¹ exercitare	oefenen
¹² decens	passend
¹³ commode	geschikt, vriendelijk
¹⁴ inpudentia	onbeschaamdheid
¹⁵ prorumpere 3 in + <i>acc.</i>	zich storten in
¹⁶ <i>sc. disputationes Tusculanae, filosofisch werk van Cicero geschreven tijdens zijn verblijf in de villa Tusculana.</i>	
¹⁷ disponere 3	uiteenzetten, geordend presenteren
¹⁸ illustrare	verduidelijken, verfraaien
¹⁹ delectatio	genot, amusement
²⁰ adlicere, -io	verlokken
²¹ est + <i>gen.</i>	het is een kenmerk van, eigen aan
²² intemperanter	ongematigd
²³ abuti 3, -usus + <i>abl.</i>	misbruiken

te beschrijven en uit de doeken te doen was niet redelijk dat mijn talentje, dat miezerig en klein is en ja zelfs bijna niets is, maar dat de welsprekendheid van Marcus Tullius Cicero zich afbeult. Zie hier heb je een boek dat de herinnering bevat aan een zeer beroemde en grote man; daarin is er niets afgezien van zijn daden om te bewonderen tenzij misschien het feit dat ik als onbeschaafd mens en als iemand die te weinig geoefend is in de Romeinse taal, heb gemeend dat ik passend of geschikt Latijn kon schrijven dat ik me in zo groot onverstand heb gestort dat ik meende dat ik meende dat die uitspraak van Cicero veronachtzaamd moest worden waarvan men zegt dat hij die in het eerste boek van de *Tusculanae Disputationes* gezegd heeft, toen hij over Latijnse schrijvers sprak: "Als iemand die zijn eigen gedachten noch geordend kan presenteren noch kan verduidelijken noch de lezer met enig genot kan verlokken, dan is dat het kenmerk van een man die zowel zijn vrije tijd als ook het schrift ongematigd misbruikt." Zeker zou mij deze mening van de uitmuntende redenaar

scribendo deterrere, nisi animo praemeditatum¹ haberem
hominum iudicia potius² experiri³ et haec scribendo ingenioli
mei periculum facere⁴ quam tanti viri memoriam mihi
parcendo praeterire.

¹ praemeditatus van tevoren overwogen

² potius *adv.* liever

³ experiri beproeven

⁴ periculum facere + *gen.* in gevaar brengen

hebben kunnen afschrikken van het schrijven, als ik het niet eerder in mijn geest overwogen had liever de oordelen van de mensen te ondergaan en door dit op te schrijven mijn talentje in gevaar te brengen dan mijzelf te sparen en voorbij te gaan aan de herinnering aan zo'n grote man.

[1] Het einde der Merovingers

Gens Meroingorum¹, de qua Franci² reges sibi creare soliti erant, usque in Hildricum³ regem, qui iussu⁴ Stephani Romani pontificis⁵ depositus⁶ ac detonsus⁷ atque in monasterium⁸ trusus⁹ est, durasse¹⁰ putatur. Quae licet¹¹ in illo finita possit videri, tamen iam dudum¹² nullius vigoris¹³ erat, nec quicquam in se clarum praeter inane¹⁴ regis vocabulum¹⁵ praeferebat¹⁶. Nam et opes¹⁷ et potentia regni penes¹⁸ palatii praefectos¹⁹, qui maiores domus²⁰ dicebantur, et ad quos summa imperii pertinebat²¹, tenebantur. Neque regi aliud relinquebatur, quam ut regio tantum nomine contentus crine²² profuso²³, barba summissa²⁴, solio²⁵ resideret²⁶ ac speciem dominantis²⁷ effingeret²⁸, legatos

¹ Meroingi	de Merovingers
² Franci	de Franken
³ Hildricus III 743-751	
⁴ iussu + <i>gen.</i>	op bevel van
⁵ Romanus pontifex	de paus
⁶ deponere 3, -posui, -positus	afzetten
⁷ detondere 2, -tonsus	knippen
⁸ monasterium	klooster
⁹ trudere 3, trusus	duwen
¹⁰ durare	duren, voortduren, blijven
¹¹ licet + <i>coni.</i>	ookal
¹² iamdudum	allang
¹³ vigor	kracht
¹⁴ inanis	ijdel, niets betekenend
¹⁵ vocabulum	titel
¹⁶ praeferre in + <i>acc.</i>	aan de dag leggen met betrekking tot
¹⁷ opes <i>pl.</i>	rijkdom
¹⁸ penes + <i>acc.</i>	in het bezit van
¹⁹ praefectus palatii	commandant van het paleis, hofmeier
²⁰ maior domus	hofmeier
²¹ pertinere ad + <i>acc.</i>	toekomen aan
²² crinis	haar
²³ profundere 3, -fudi, -fusus	laten neerhangen
²⁴ submittere 3	laten groeien
²⁵ solium	troon
²⁶ residere 2	zitten
²⁷ dominari	heersen
²⁸ effingere 3	veinzen

[1] Men meent dat het volk der Merovingers, waaruit de Franken de gewoonte hadden voor zich hun koningen aan te stellen, heeft voortbestaan tot aan koning Hildrik, die op bevel van paus Stephanus is afgezet en geschoren is en in een klooster geduwd is. Ook al kan het schijnen dat dat volk in hem zijn einde gevonden heeft, toch had het allang geen kracht meer en legde het ten aanzien van zichzelf niets roemvols aan het daglicht tenzij de nietszeggende titel koning. Want zowel de rijkdommen als de macht van de koning waren in handen van de commandanten van het paleis, die maior domus genoemd werden en het oppergezag hadden. En aan de koning werd niets overgelaten dan dat hij alleen tevreden met de titel koning met neerhangend haar, met lange baard op zijn troon zat en de schijn van heerser ophield en naar gezanten luisterde die van alle kanten

undecumque¹ venientes audiret eisque abeuntibus responsa, quae erat edoctus² vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile³ regis nomen et precarium⁴ vitae stipendium⁵, quod ei praefectus aulae⁶ prout⁷ videbatur exhibebat⁸, nihil aliud proprii⁹ possideret quam unam et eam praeparvi¹⁰ redditus¹¹ villam¹², in qua domum et ex qua famulos¹³ sibi necessaria¹⁴ ministrantes¹⁵ atque obsequium¹⁶ exhibentes paucae numerositatis¹⁷ habebat. Quocumque¹⁸ eundum erat, carpento¹⁹ ibat, quod bubus²⁰ iunctis²¹ et bubulco²² rustico²³ more agente trahebatur. Sic ad palatium, sic ad publicum²⁴ populi sui conventum²⁵, qui annuatim²⁶ ob regni utilitatem²⁷ celebrabatur¹, ire, sic domum redire solebat. At regni administrationem² et omnia quae vel domi

¹ undecumque	waarvandaan ook maar
² edoctus + <i>acc.</i>	onderwezen in
³ inutilis	nutteloos
⁴ precarius	afgesmeekt, als gunst verleend
⁵ stipendium	toelage
⁶ praefectus aulae	hofmeier
⁷ prout	al naar gelang
⁸ exhibere	verschaffen
⁹ proprium	eigen bezit
¹⁰ praeparvus	heel klein
¹¹ redditus 4	inkomsten
¹² villa	landgoed, dorp
¹³ famulus	dienaar
¹⁴ necessaria <i>n.pl.</i>	noodzakelijkheden, levensbehoefte
¹⁵ ministrari	aanreiken, verschaffen
¹⁶ obsequium	gehoorzaamheid
¹⁷ numerositas	menigte
¹⁸ quocumque	waarheen ook maar
¹⁹ carpentum	wagen
²⁰ bos, bovis, <i>abl./dat.</i>	koe
²¹ iungere 3, iunxi, iunctus	onder het juk brengen
²² bubulcus	ossendrijver
²³ rusticus	plattelands-
²⁴ publicus	openbaar
²⁵ conventus 4e	vergadering
²⁶ annuatim	jaarlijks
²⁷ utilitas	nut

kwamen en aan hen wanneer ze weggingen, zogenaamd op grond van zijn bevoegdheid het antwoord gaf, dat hij geleerd had of dat hem zelfs opgedragen was; want hij had afgezien van zijn nutteloze koningstitel en zijn als gunst verleende toelage om te leven, die hem de hofmeier verleende al naar gelang het hem goed toescheen, geen enkel ander bezit dan één landgoed en dat nog wel een landgoed met geringe opbrengst, waar hij zijn woning had en een beperkt aantal dienaren die hem van dat landgoed in de levensbehoeften voorzagen en hem gehoorzaamden. Waarheen hij ook moest gaan, ging hij met een wagen, die door een span koeien en onder leiding van een koeherder zoals de gewoonte op het platteland was, getrokken werd. Hij was gewoon zo naar het paleis, zo naar de openbare volksvergadering, die jaarlijks in dienst van het koninkrijk gehouden werd, te gaan en zo naar huis terug te keren. Maar voor het bestuur van het koninkrijk

¹ celebrare
² administratio

in groten getale bezoeken
bestuur

en alles of thuis of elders gedaan of geregeld moest worden, zorgde de hofmeier.

[2] Deze functie werd in die tijd toen Hildrik afgezet werd, door Pepijn, de vader van koning Karel, reeds als erfelijk vervuld. Want diens vader Karel heeft alleenheersers die in heel het Frankenrijk de heerschappij voor zich opeisten overweldigd en de Saracenen die Gallia probeerden te bezetten in twee grote gevechten, één in Aquitania bij de stad Poitiers en de ander bij Narbonne bij de rivier de Berre zo definitief verslagen dat hij ze dwong naar Spanje terug te keren, vervulde uitmuntend hetzelfde ambt dat door zijn vader Pepijn¹ aan hem was overgelaten. Deze eer werd

¹ Pepijn II van Herstal (Herstal, ca. 635 – Jupille-sur-Meuse, 16 december 714), bekend onder de bijnamen de Jonge, de Middelste of de Dikke, was een Frankische hofmeier. Hij was de zoon van de hofmeier Ansegisel en van (de heilige) Begga, een dochter van de hofmeier Pepijn van Landen. Hij werd begraven in de abdij van Sint-Arnulf (zijn grootvader) in Metz.

honor¹ non aliis a populo dari consueverat² quam his qui et claritate³ generis et opum amplitudine⁴ ceteris eminebant⁵. Hunc cum Pippinus pater Karoli regis ab avo⁶ et patre sibi et fratri Karlomanno⁷ relictum, summa cum eo concordia⁸ divisum, aliquot⁹ annis velut sub rege memorato¹⁰ tenuisset, frater eius Karlomannus - incertum quibus de causis, tamen videtur, quod amore conversationis contemplativae¹¹ succensus¹² -, operosa¹³ temporalis¹⁴ regni administratione relicta, Romam se in otium contulit, ibique habitu¹⁵ permutato monachus¹⁶ factus in monte Soracte¹⁷ apud ecclesiam¹⁸ beati Silvestri constructo¹⁹ monasterio cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos optata²⁰ quiete perfruitur²¹. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota²² solvenda Romam sollempniter¹

¹ honor eer, ereambt

² consuevi, *perf. van consuescere met praes.* betekenis gewoon zijn

³ claritas beroemdheid

⁴ amplitudo omvang

⁵ eminere 2 + *abl.* uitsteken boven

⁶ avus grootvader

⁷ 768 - 771: Karloman I samen met Karel de Grote.

⁸ concordia eendracht

⁹ aliquot vrij veel

¹⁰ memoratus beroemd

¹¹ conversatio contemplativa beschouwend samenzijn, levenswijze

¹² succendere 3 ontsteken

¹³ operosus bewerkelijk, moeizaam

¹⁴ temporalis tijdelijk, aards

¹⁵ habitus permutare kleding wisselen, het klooster ingaan

¹⁶ monachus monnik

¹⁷ Monte Soratte (ten tijde van de Romeinen: Soracte) is een bergrug in de provincie Rome, in Italië. Het is een smalle, geïsoleerde rug van kalksteen met een lengte van 5,5 km. De rug telt in totaal zes pieken. Gelegen op ongeveer 10 km ten zuidoosten van Civita Castellana en 45 km ten noorden van Rome, vormt hij de enige merkbare rug in de Tibervallei.

¹⁸ ecclesia kerk

¹⁹ construere 3, -struxi, -structus bouwen

²⁰ optatus gewenst

²¹ perfrui + *abl.* genieten van

²² votum solvere gelofte inlossen

gewoonlijk niet aan anderen door het volk gegeven dan aan hen die zowel door de roem van hun geslacht als door de omvang van hun vermogen boven de rest uitstaken. Toen Pepijn, de vader van koning Karel, deze eer die door zijn grootvader en vader aan hem en zijn broer Karloman overgelaten was, gedeeld met hem met de grootste eendracht vrij veel jaen zognaamd onder de besproken koning had bekleed, heeft zijn broer Karloman -het is onzeker om welke redenen, evenwel schijnt et omdat hij ontbrand was in liefde voor het contemplatieve leven- het moeizame bestuur van het tijdelijke koninkrijk verlaten en is hij naar Rome vertrokken om ongestoord te leven en daar is hij na van kleding verwisseld te zijn monnik geworden in Monte Soratte nadat bij de kerk van de heilige Silvester² een klooster gebouwd was, en genoot hij tezamen met broeders die met hem naar die plek kwamen, gedurende vrij veel jaren van de gewenste rust. Maar toen uit het Frankenland vele adellijken geregeld plechtig naar Rome kwamen om hun gelofte in te lossen en niet aan hem als ooit hun heer

¹ sollemnis plechtig

² *Silvester I, ook wel Sylvester I of Sint-Silvester (Sant'Angelo a Scala (Avellino), geboortedatum onbekend - Rome, 31 december 335) was de 33e paus van de Rooms-Katholieke Kerk. Hij vervulde de rol van paus van januari 314 tot aan zijn dood op 31 december 335. De feestdag Oudejaarsavond, ook wel Silvester, is naar hem vernoemd.*

commearent¹ et eum velut dominum quondam suum praeterire nollent, otium, quo maxime delectabatur², crebra salutatione interrumpentes locum mutare compellunt. Nam huiuscemodi³ frequentiam⁴ cum suo proposito⁵ officere⁶ vidisset, relicto monte in Samnium provinciam ad monasterium sancti Benedicti situm⁷ in castro Casino⁸ secessit et ibi quod reliquum erat temporalis vitae religiose conversando⁹ complevit.

[3] Karel krijgt uiteindelijk alle macht.

Pippinus autem per auctoritatem Romani pontificis ex praefecto palatii rex constitutus¹⁰, cum per annos XV aut eo amplius Francis solus imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Waifarium¹¹ ducem Aquitaniae ab eo susceptum per continuos novem annos gerebatur, apud Parisios¹² morbo aquae intercutis¹³ diem obiit¹⁴, superstitibus¹⁵ liberis Karlo et Karlomanno, ad quos successio¹⁶ regni divino nutu pervenerat. Franci siquidem¹⁷ facto sollemniter generali conventu¹⁸ ambos¹ sibi reges constituunt, ea conditione

-
¹ commeare	gaan
² delectare	een plezier doen
³ huiuscemodi	zo'n
⁴ frequentia	grote menigte
⁵ propositum	doel
⁶ officere 5 + dat.	in de weg staan
⁷ situs	gelegen
⁸ castrum Casinum:	plaats in Latium aan de voet v.d. mons Casinus, waar sinds de 6e eeuw n. Chr. het klooster Monte Cassino staat.
⁹ conversari	samenleven, zich gedragen
¹⁰ constituere 3	maken tot
¹¹ de laatste onafhankelijke hertog van Aquitania (745 tot 768)	
¹² Parisiī, ōrum	m volksstam aan de rivier de Seine rond Lutetia.
¹³ aqua intercus	waterzucht
¹⁴ diem obire	sterven
¹⁵ superstes, -stis	overlevend
¹⁶ successio	opvolging
¹⁷ siquidem	als tenminste, aangezien
¹⁸ conventus generalis	rijksdag

voorbij wilden gaan, dwongen ze hem naar elders te gaan omdat ze zijn rust waaruit hij het grootste genot putte, verstoorden door voortdurend hun opwachting te maken. Want toen hij gezien had dat zo'n grote menigte zijn doel in de weg stond, verliet hij monte Soratteen ging hij weg naar de provincie Samnium naar het klooster van de heilige Benedictus naar Monte Casino en daar bracht hij de rest van zijn leven door door religieus te leven.

[3] Pepijn is echter op gezag van de paus in plaats van hofmeier tot koning aangesteld en toen hij vijftien jaren of meer dan dat als enige over de Franken de scepter zwaaide, nadat de oorlog in Aquitania beëindigd was die door hem tegen Waifarius² de hertog van Aquitanië ondernomen gedurende negen jaren zonder onderbreking gevoerd werd, stierf hij bij de Parisii aan de ziekte waterzucht, terwijl zijn zoons Karel en Karloman nog in leven waren bij wie met goddelijke instemming de opvolging van het koningschap terecht was gekomen. Aangezien de Franken nadat de algemene vergadering naar gewoonte was gehouden, beiden tot koning voor zich aanstelden, nadat deze voorwaarde

¹ ambo

twee

² *Waifar van Aquitainië (ook Waifer, Waiffre, Waifarius of Gaifier) (? - 768) was van 748 tot en met 768 hertog van Aquitanië.*

praemissa¹, ut totum regni corpus ex aequo partirentur², et Karolus eam partem, quam pater eorum Pippinus tenuerat, Karlomannus vero eam, cui patruus³ eorum Karlomannus praeerat, regendi gratia susciperet⁴. Susceptae sunt utrimque⁵ conditiones, et pars regni divisi iuxta⁶ modum sibi propositum⁷ ab utroque recepta est. Mansitque ista, quamvis cum summa difficultate, concordia, multis ex parte Karlomanni societatem⁸ separare molientibus⁹, adeo ut quidam eos etiam bello committere¹⁰ sint meditati¹¹. Sed in hoc plus¹² suspecti¹³ quam periculi fuisse ipse rerum exitus adprobavit¹⁴, cum defuncto¹⁵ Karlomanno uxor eius et filii cum quibusdam, qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga petiit et nullis existentibus¹⁶ causis, spreto¹⁷ mariti fratre, sub Desiderii¹⁸ regis Langobardorum patrocinium¹⁹ se cum liberis suis contulit. Et Karlomannus quidem post administratum communiter biennio²⁰ regnum

¹ praemittere 3	van tevoren bekend maken
² partiri	verdelen
³ patruus	oom van vaders kant
⁴ suscipere, -cepi, -ceptus	op zich nemen
⁵ utrimque	aan beide kanten
⁶ iuxta + <i>acc.</i>	volgens
⁷ proponere, -posui, -positus	voor ogen stellen
⁸ societas	bondgenootschap
⁹ moliri	van plan zijn, nastreven
¹⁰ committere bello	het op oorlog laten aankomen
¹¹ meditari	erop zinnen
¹² plus + <i>gen. part.</i>	
¹³ suspectum	verdenking
¹⁴ adprobare	bewijzen
¹⁵ defungi, defunctus	sterven
¹⁶ existere 3	bestaan
¹⁷ spernere 3, sprevis, spretus	verachten
¹⁸ <i>Desiderius van de Longobarden (ook bekend als Desiderius van Lombardije, Diederik van Lombardije, Didier in het Frans en Desiderio in het Italiaans; geboortedatum onbekend - 786) was de laatste koning der Longobarden. Hij regeerde van 757 tot 774.</i>	
¹⁹ patrocinium	bescherming
²⁰ biennium	periode van 2 jaren

vooraf gesteld was gesteld was, dat ze heel het lichaam van het koninkrijk gelijkelijk verdeelden en dat Karel dat deel, dat hun vader Pepijn had gehad en Karloman dat deel waarvan hun oom Karloman aan het hoofd had gestaan, op zich nam om te besturen. Van beide zijden is men accoord gegaan met de voorwaarden en door ieder van beiden is het deel van het verdeelde rijk overeenkomstig de maat die hen voorgesteld was, aanvaard. En die eendracht bleef, ook al was dat met de grootste moeilijkheid, omdat velen van de partij van Karloman ernaar streefden het verbond te splijten, zozeer dat sommigen zelfs er op zonnen dat zij het zelfs op oorlog zouden laten aankomen. Maar de afloop zelf der gebeurtenissen bewees dat hierin meer reden tot argwaan dan gevaar gezeten had, omdat na de dood van Karloman diens vrouw en zonen met sommigen, die de eersten van de klasse optimaten waren, naar Italië gevlucht zijn en zij zich met haar kinderen zonder enige aanwijsbare redenen met verachting van haar zwager onder de bescherming van Desiderius de koning van de Langobarden stelde. En Karloman stierf na het koninkrijk twee jaar

morbo decessit¹; Karolus autem fratre defuncto consensu omnium Francorum rex constituitur.

[4] Einhard vertelt niets over Karels jeugd.

De cuius nativitate² atque infantia vel etiam pueritia quia neque scriptis usquam aliquid declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur, qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum³ iudicans ad actus et mores ceterasque vitae illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui⁴; ita tamen, ut, primo res gestas et domi et foris, deinde mores et studia eius, tum de regni administratione et fine narrando, nihil de his quae cognitu vel digna vel necessaria sunt praetermittam.

[5] Succes in Aquitanië

Omnium bellorum, quae gessit, primo Aquitanicum, a patre inchoatum⁵, sed nondum finitum, quia cito peragi posse videbatur, fratre adhuc vivo, etiam et auxilium ferre rogato, suscepit. Et licet eum frater promisso frustrasset⁶ auxilio, susceptam

expeditionem strenuissime⁷ exsecutus¹ non prius incepto² desistere aut semel suscepto labori

¹ decedere 3, -cessi

sterven

² nativitas

geboorte

³ ineptus

ongepast, dwaas

⁴ disponere

bepalen

⁵ inchoare

beginnen

⁶ frustrare

misleiden, teleurstellen

⁷ strenuus

energiek, vastberaden

gemeenschappelijk bestuurd te hebben door een ziekte, maar Karel werd na de dood van zijn broer met instemming van alle Franken tot koning van hen aangesteld.

[4] Omdat ik het niet gepast vond over zijn geboorte en kinderjaren of zelfs zijn jongensjaren, omdat noch iets ergens in geschriften kenbaar gemaakt is noch ook maar iemand blijkt nog in leven te zijn, die zegt dat hij hiervan kennis heeft, heb ik bepaald om ertoe over te gaan zijn handelingen en karakter en de overige aspecten van zijn leven uit de doeken te doen; zo evenwel dat ik door eerst zijn verrichtingen zowel in binnen- en buitenland, vervolgens zijn karakter en zijn interesses, daarna over het bestuur van zijn koninkrijk en zijn einde te vertellen, niets oversla van dat wat waardig of noodzakelijk is te leren kennen.

[5] Van alle oorlogen, die hij heeft gevoerd, heeft hij eerst die in Aquitanië opgepakt die door zijn vader begonnen was, maar nog niet tot een einde was gebracht, omdat hij snel tot een einde gebracht scheen te kunnen worden, omdat zijn broer nog leefde en zelfs ook aan hem gevraagd was om hulp te brengen. En ook al had zijn broer hem misleid met de beloofde hulp, heeft hij de veldtocht toch zeer energiek uitgevoerd en zag hij niet eerder af van zijn plan of heeft hij willen ophouden met het eenmaal ondernomen werk

¹ exsequor, -secutus uitvoeren

² inceptum plan

cedere¹ voluit, quam hoc, quod efficere moliebatur, perseverantia² quadam ac iugitate³ perfecto fine concluderet⁴. Nam et Hunoldum, qui post Waifarum mortem Aquitaniam occupare bellumque iam poene⁵ peractum⁶ reparare temptaverat, Aquitaniam relinquere et Wasconiam⁷ petere coegit. Quem tamen ibi consistere⁸ non sustinens⁹, transmisso¹⁰ amne¹¹ Garonna et aedificato castro Frontiaco¹², Lupo Wasconum duci per legatos mandat, ut perfugam¹³ reddat; quod ni festinato¹⁴ faciat, bello se eum expostulaturum¹⁵. Sed Lupus saniori usus consilio non solum Hunoldum reddidit, sed etiam se ipsum cum provincia cui praeerat eius potestati permisit.

[6] De oorlog tegen de Langobarden

Conpositis¹⁶ in Aquitania rebus eoque bello finito, regni quoque socio iam rebus humanis exempto¹⁷, rogatu¹⁸ et precibus Hadriani¹⁹ Romanae urbis episcopi exoratus²⁰

-
¹ cedere + <i>dat.</i>	wijken voor
² perseverantia	volhardendheid
³ iugitas	bestendigheid
⁴ concludere 3	afsluiten
⁵ = paene	
⁶ perigere 3, -egi, -actus	voltooien
⁷ Wasconia	Baskenland
⁸ consistere	halhouden, zich vestigen
⁹ sustinere	verdragen
¹⁰ transmittere	oversteken
¹¹ amnis	rivier
¹² castrum Frontiacum	Fronçac (Gironda)
¹³ perfuga	overloper
¹⁴ festinato	snel
¹⁵ expostulare	opeisen
¹⁶ componere 3, -posui, -positus	regelen
¹⁷ eximere + <i>dat.</i>	wegnemen van
¹⁸ rogatus 4	verzoek
¹⁹ Hadrianus I, 1 februari	772 tot 26 december 795
²⁰ exorare	smeken, door bidden vermurwen

dan dat hij dat wat hij nastreefde tot stand te brengen, met een zekere volharding en bestendigheid afsloot met een perfect einde. Want hij dwong ook Hunold, die na de dood van Waifarius gepoogd had Aquitania te bezetten en de oorlog die bijna voltooid was nieuw leven in te blazen, Aquitanië te verlaten en naar Baskenland te gaan. Maar omdat hij het evenwel niet verdroeg dat hij zich daar vestigde, droeg hij Lupus de hertog van de Basken door middel van gezanten op, nadat hij de rivier de Garonne overgestoken was en Fronçac gebouwd was, dat hij de overloper teruggaf en dat hij hem, als hij dat niet snel deed, hem in oorlog zou opvorderen. Maar Lupus gebruikte een verstandiger plan en gaf niet alleen Hunold terug, maar hij gaf ook zichzelf met zijn gebied, waarvan hij aan het hoofd stond, aan zijn macht prijs.

[6] Nadat hij de situatie in Aquitanië geregeld en die oorlog beëindigd had en toen ook zijn deelgenoot in het koningschap reeds aan de menselijke beslommeringen ontnomen was, heeft hij vermurwd door vragen en smeken van Hadrianus de bisschop van Rome

bellum contra Langobardos suscepit. Quod prius quidem et a patre eius, Stephano¹ papa supplicante², cum magna difficultate susceptum est; quia quidam e primoribus Francorum, cum quibus consultare³ solebat, adeo voluntati eius renisi⁴ sunt, ut se regem deserturos domumque redituros libera⁵ voce proclamarent⁶. Susceptum tamen est tunc contra Haistulfum⁷ regem et celerrime completum. Sed licet sibi et patri belli suscipiendi similis ac potius⁸ eadem causa subesse⁹ videretur, haud simili tamen et labore certatum et fine constat esse completum. Pippinus siquidem Haistulfum regem paucorum dierum obsidione¹⁰ apud Ticenum¹¹ compulit¹² et obsides dare et erepta Romanis oppida atque castella¹³ restituere atque, ut reddita non repeterentur, sacramento¹⁴ fidem facere; Karolus vero post inchoatum¹⁵ a se bellum non prius destitit¹⁶, quam et Desiderium regem, quem longa obsidione fatigaverat¹⁷, in deditioem¹⁸ susciperet, filium eius Adalgisum, in quem spes omnium inclinatae¹⁹ videbantur, non solum regno, sed etiam Italia excedere compelleret²⁰, omnia Romanis erepta¹

¹ *Stephanus III, augustus 767 tot 24 januar 772*

² supplicari	smeken
³ consultare	overleggen
⁴ reniti + <i>dat.</i> , -nisus	zich verzetten tegen
⁵ liber, libera, liberum	vrij
⁶ proclamare	openlijk verkondigen
⁷ Haistulfus	Haistolf
⁸ potius	liever eerder
⁹ subesse	aanwezig zijn, schuilgaan, ten grondslag liggen
¹⁰ obsidio	beleg
¹¹ <i>nu Ancona</i>	
¹² compellere 3	dwingen
¹³ castellum	fort
¹⁴ sacramentum	eed
¹⁵ inchoare	beginnen
¹⁶ desistere ab + <i>abl.</i> , -stiti	afzien van
¹⁷ fatigare	afmatten
¹⁸ deditio	overgave
¹⁹ inclinatus	gevestigd
²⁰ compellere	dwingen

de oorlog tegen de Langobarden op zich genomen. En deze was weliswaar eerder door zijn vader op verzoek van paus Stephanus tegelijk met een groot probleem ondernomen; want sommigen van de eersten van de Franken, met wie hij placht te overleggen, hebben zich zozeer tegen zijn wens verzet, dat zij openlijk in onbevangen taal verkondigden dat zij de koning zouden verlaten en naar huis zouden terugkeren. Toch is de oorlog tegen koning Haistolf ondernomen en zeer snel volbracht. Maar ook al scheen voor hem en zijn vader een gelijke en liever eenzelfde reden ten grondslag te liggen voor het ondernemen van de oorlog, toch staat het vast dat die absoluut niet én met gelijke inspanning is gestreden én met een gelijke afloop is volbracht. Want Pepijn heeft koning Haistolf door een belegering van een paar dagen bij Ancona gedwongen én gijzelaars te geven én burchtsteden en forten ontruikt aan de Romeinen terug te geven én door een eed te zweren het teruggegevene niet proberen terug te krijgen; maar Karel hield nadat hij de oorlog begonnen was, niet eerder op dan dat hij de capitulatie van koning Desiderius, die hij met een lange belegering had afgemat, had aanvaard en diens zoon Adalgijs, op wie de verwachtingen van allen gevestigd schenen, niet alleen uit het koninkrijk, maar uit heel Italië dwong weg te gaan, alles wat aan de Romeinen ontnomen

¹ eripere 5, -ripui, reptus + *dat.* onrukken aan

restitueret¹, Hruodgausum² Foroiuliani ducatus³ praefectum res novas⁴ molientem opprimeret totamque Italiam suae ditioni⁵ subiugaret⁶ subactaeque⁷ filium suum Pippinum regem inponeret⁸. Italiam intranti⁹ quam difficilis Alpium transitus fuerit, quantoque Francorum labore invia¹⁰ montium iuga¹¹ et eminentes¹² in caelum scopuli¹³ atque asperae cautes¹⁴ superatae sint, hoc loco describerem, nisi vitae illius modum potius quam bellorum, quae gessit, eventus¹⁵ memoriae mandare praesenti¹⁶ opere¹⁷ animo¹⁸ esset propositum. Finis tamen huius belli fuit subacta Italia et rex Desiderius perpetuo¹⁹ exilio²⁰ deportatus et filius eius Adalgisus Italia pulsus²¹ et res a Langobardorum regibus ereptae Hadriano Romanae ecclesiae²² rectori restituae.

¹ restituere 3	teruggeven
² <i>Rodgoutwss, de hertog van Friuli</i>	
³ ducatus 4	stamhertogdom, <i>waarbij de Franken de leiding hadden over de onderworpen volken.</i>
⁴ moliri res novas	zinnen op een opstand
⁵ ditio	zeggenschap
⁶ subiugare + <i>dat.</i>	onderwerpen aan
⁷ subigere, -egi, -actus	onderwerpen
⁸ imponere + <i>dat.</i>	aan het hoofd stellen van
⁹ <i>vul aan: Karolo</i>	
¹⁰ invius	onbegaanbaar
¹¹ iugum	juk, bergkam
¹² eminere 2	uitsteken
¹³ scopulus	klip
¹⁴ cautes	rots, klip
¹⁵ eventus 4	afloop
¹⁶ praesens	huidig
¹⁷ opus, -eris	werk
¹⁸ animo proponere	zich voornemen
¹⁹ perpetuus	eeuwig
²⁰ exilium	ballingschap
²¹ pellere, pepuli, pulsus + <i>abl.</i>	verdrijven uit
²² ecclesia	kerk

was terug te geven, en hij Rodgaus de hertog¹ van Friuli die een opstand aan het beramen was, overweldigde en heel Italië onder zijn zeggenschap bracht en aan het hoofd van Italië na het onderworpen te hebben zijn zoon Pepijn als koning zette. Hoe moeilijk de tocht over de Alpen is geweest toen hij Italë binnentrok en met hoeveel moeite van de Franken de onbegaanbare bergkammen en de bergtoppen die de hemel insteken en de ruwe rotsen overwonnen zijn, zou ik hier beschrijven als ik me niet had voorgenomen eerder zijn levenswijze dan de afloop van de oorlogen die hij gevoerd heeft in dit werk op te schrijven. Het einde van deze oorlog was evenwel de onderwerping van Italië en het voor altijd verbannen van koning Desiderius en het verdrijven van diens zoon Adalgijs uit Italië en het teruggeven van de macht die door de koningen van de Langobarden aan Hadrianus de bestuurder van de Roomse kerk ontrukkt was.

¹ Oorspronkelijk was een hertog (Lat. *dux*) een Germaanse legeraanvoerder (van *heir*, Oudgermaans *harja* = 'leger' + *tugan* = 'trekken') die (tijdelijk) werd aangeduid om de koninklijke heerban aan te voeren. Ook in de Frankische tijd komen we deze titel tegen. Een hertog is van dan af de militaire bestuurder, die als taak heeft de beveiliging en de integriteit van een bepaald gebied te verzorgen.

[7] De oorlog tegen de Saksen

Post cuius finem Saxonicum, quod quasi intermissum¹ videbatur, repetitum² est. Quo nullum neque prolixius³ neque atrocius Francorumque populo laboriosius⁴ susceptum est; quia Saxones, sicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, et natura feroces et cultui⁵ daemonum⁶ dediti⁷ nostraeque religioni contrarii⁸ neque divina neque humana iura vel polluere⁹ vel transgredi inhonestum arbitrabantur. Suberant et causae, quae cotidie¹⁰ pacem conturbare poterant, termini¹¹ videlicet¹² nostri et illorum poene ubique in plano¹³ contigui¹⁴, praeter pauca loca, in quibus vel silvae maiores vel montium iuga interiecta¹⁵ utrorumque agros certo limite¹⁶ disterminant¹⁷, in quibus caedes et rapinae¹⁸ et incendia vicissim¹⁹ fieri non cessabant²⁰. Quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam vicissitudinem²¹ reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum iudicarent. Susceptum est igitur adversus

¹ intermittere	onderbroken
² repetere	weer opzoeken, hervatten
³ prolixus	lang
⁴ laboriosus	moeizaam, zwaar
⁵ cultus	de cultus
⁶ daemon	boze geest
⁷ dedere, deditus	overgeven
⁸ contrarius + <i>dat.</i>	vijandig
⁹ polluere	bevuilen, schenden
¹⁰ cotidie	dagelijks
¹¹ terminus	grens
¹² videlicet	namelijk
¹³ planum	vlakke
¹⁴ contiguus	aangrenzend
¹⁵ interiectus	ertussen gelegen
¹⁶ limes, limitis	grens
¹⁷ disterminare	scheiden, begrenzen
¹⁸ rapina	roof
¹⁹ vicissim	beurtelings
²⁰ cessare	ophouden
²¹ vicissitudo	afwisseling, vergelding

[7] Na het einde van deze oorlog is die tegen de Saksen, die als het ware onderbroken scheen, weer opgepakt. En geen langere en wredere oorlog is door hem ondernomen dan deze en geen die het volk der Franken meer inspanning kostte. Want de Saksen die, zoals bijna alle volken die Germania bewonen, zowel van nature woest en in de ban van de cultus van bozen geesten en ons geloof vijandig waren, beschouwden het noch als oneervol om de goddelijke rechten noch om de menselijke rechten of te schenden of te overtreden. Er waren ook redenen aanwezig die iedere dag de vrede konden verstoren, namelijk het feit dat onze grenzen en die van hen bijna overal in een vlakte tegen elkaar lagen afgezien van een paar plekken waar hetzij grotere bossen of bergkammen tussen de gebieden van ieder van beiden lagen en die met een zekere grenslijn scheidde waar moordpartijen en roofpartijen en brandstichtingen zonder ophouden beurtelings plaatsvonden. Daardoor zijn de Franken zo geprikkeld geraakt dat ze het niet meer gepast vonden de Saksen lik op stuk te geven, maar een openlijke oorlog tegen hen te ondernemen. Er is dan een oorlog tegen hen ondernomen, die van beide zijden met grote

eos bellum, quod magna utrimque animositate¹, tamen maiore Saxonum quam Francorum damno², per continuos³ triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem⁴ citius⁵ finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu⁶ est, quoties⁷ superati ac supplices⁸ regi se dediderunt, imperata⁹ facturos polliciti¹⁰ sunt, obsides¹¹ qui imperabantur absque¹² dilatione¹³ dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties¹⁴ ita domiti¹⁵ et emolliti¹⁶, ut etiam cultum daemonum dimittere¹⁷ et Christianae religioni se subdere velle promitterent; Sed sicut¹⁸ ad haec facienda aliquoties proni¹⁹, sic ad eadem pervertenda²⁰ semper fuere praecipites²¹, non sit ut satis²² aestimare, ad utrum horum faciliores verius dici possint; quippe²³ cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus annus exactus²⁴ sit, quo non ab eis huiusmodi facta sit permutatio²⁵.

¹ animositas	verbittering, woede, moed
² damnum	schade
³ continuus	ononderbroken
⁴ siquidem	toch
⁵ citius	sneller
⁶ dictu: <i>supinum II dat. finalis van dictus 4^e na adiectiva</i> : om te zeggen	
⁷ quoties	zo dikwijls als
⁸ supplex	smekend
⁹ imperatum	bevel
¹⁰ polliceri, pollicitus	beloven
¹¹ obses, -sidis	gijzelaar
¹² absque	zonder
¹³ dilatio	uitstel
¹⁴ aliquotiens	herhaaldelijk
¹⁵ domare	temmen
¹⁶ emollire	verzwakken
¹⁷ dimittere	opgeven
¹⁸ sicut ..., sic ..	niet alleen .., maar ook ..
¹⁹ pronus	geneigd, gemakkelijk, bereid
²⁰ pervertere	vernietigen, te gronde richten
²¹ praecipites	overhaast
²² satis est	het is voldoende zeker
²³ quippe	immers
²⁴ exigere, -egi, -actus	voltooien
²⁵ permutatio	wisseling, ruil

verbittering, evenwel met groter verlies aan de kant van de Saksen dan aan die van de Franken, gedurende 33 jaren gevoerd werd. Het had toch sneller tot een einde gebracht kunnen worden, als de trouweloosheid vande Saksen dat toestond. Het is moeilijk te zeggen hoe vaak zij overwonnen en smekend zich aan de koning hebben overgegeven, zij beloofd hebben zijn bevelen uit te zullen voeren, gijzelaars, die opgelegd werden, zonder uitstel gegeven hebben en gezanten die gestuurd werden, ontvangen hebben, terwijl zij herhaaldeijk zo onderworpen en verzwakt waren dat ze zelfs beloofden de verering van boze geesten op te willen geven en zich aan het Christelijk geloof te willen onderwerpen; maar zoals zij herhaaldelijk bereid waren dit te doen, zo kenden ze altijd weer grote haast om het ook weer terug te draaien, zodat het niet met zekerheid te beoordelen is en men niet meer naar waarheid van hen kan zeggen tot welk van deze beide keuzes zij williger waren; want er is nauwelijks enig jaar nadat de oorlog met hen begonnen was, voorbij gegaan waarin er niet door hun zo'n wisseling uitgevoerd is.

Sed magnanimitas¹ regis ac perpetua² tam in adversis³ quam in prosperis⁴ mentis constantia⁵ nulla eorum mutabilitate⁶ vel vinci poterat vel ab his quae agere coeperat defatigari⁷. Nam numquam eos huiusmodi aliquid perpetrantes⁸ impune⁹ ferre passus est, quin¹⁰ aut ipse per se ducto aut per comites suos misso exercitu perfidiam ulcisceretur¹¹ et dignam ab eis poenam exigeret¹², usque¹³ dum, omnibus qui resistere solebant profligatis¹⁴ et in suam potestatem redactis, decem milia hominum ex his qui utrasque ripas Albis¹⁵ fluminis incolebant cum uxoribus et parvulis¹⁶ sublatis¹⁷ transtulit et huc atque illuc per Galliam et Germaniam multimoda¹⁸ divisione distribuit¹⁹. Eaque conditione²⁰ a rege proposita et ab illis suscepta tractum²¹ per tot annos bellum constat esse finitum, ut, abiecto daemonum cultu et relictis²² patriis caerimoniis²³, Christianae fidei atque religionis sacramenta²⁴ susciperent et Francis adunati¹ unus cum eis populus efficerentur.

¹ magnanimitas	grootmoedigheid
² perpetuus	eeuwig
³ adversae (res)	tegenspoed
⁴ prosperus	voorspoedig
⁵ constantia	standvastigheid
⁶ mutabilitas	veranderlijkheid
⁷ defatigare	afmatten
⁸ perpetrare	tot stand brengen, voltooien
⁹ impune ferre	er ongestraft afkomen
¹⁰ quin + <i>coni.</i>	zodat (<i>na ontkennende voorzin</i>)
¹¹ ulcisci	wreken, bestraffen
¹² exigere 3	eisen
¹³ usque dum	helemaal totdat
¹⁴ profligare	ten val brengen, verslaan
¹⁵ Albis	de Elbe
¹⁶ parvuli	de kleintjes
¹⁷ tollere, sustuli, sublatus	optillen
¹⁸ multimodus	veelzijdig, veel soortig
¹⁹ distribuere 3	verdelen, verspreiden
²⁰ conditio	voorwaarde
²¹ trahere, taxi, tractus	rekken
²² relinquere, -liqui	opgeven
²³ caerimonia	feest, ceremonie
²⁴ sacramentum	sacrament

Maar de grootmoedigheid van de koning en zijn eeuwige geestelijke standvastigheid in zowel tegenspoed als voorspoed kon door geen verandering van hen of overwonnen worden of afgemat worden door dat wat hij begonnen was te doen. Want nooit heeft hij geduld dat zij als ze zoiets probeerden er ongestraft vanaf kwamen zodat hij hetzij door zelf hetzij door zijn graven een leger te leiden de trouweloosheid strafte en van hen een verdiende straf eiste, totdat hij, nadat allen die gewoon waren weerstand te bieden, verslagen waren en in zijn macht teruggebracht waren, tienduizend mensen van hen die beide oevers van de rivier de Elbe bewoonden, tezamen met hun vrouwen en kinderen liet wegtrekken en deporteerde en hij hen hierheen en daarheen over Gallië en Germanië veelzijdig verdeelde en hen zo verspreidde. Het staat vast dat de oorlog die zovele jaren gerekt was op deze voorwaarde door de koning voorgesteld en door hen geaccepteerd, beëindigd is, namelijk dat zij het geloof in boze geesten zouden verwerpen en de traditionele feesten zouden opgeven en de sacramenten van het Christelijke geloof en de christelijke religie zouden aanvaarden en verenigd met de Franken samen met hen tot één volk zouden worden gemaakt.

¹ adunare + *abl.* verenigen

[8] Karels consistente handelen

Hoc bello, licet¹ per multum temporis spatium traheretur, ipse non amplius² cum hoste quam bis³ acie⁴ confligit, semel⁵ iuxta montem qui Osneggi⁶ dicitur in loco Theotmelli⁷ nominato et iterum apud Hasa⁸ fluvium, et hoc uno mense, paucis quoque interpositis diebus. His duobus proeliis hostes adeo profligati⁹ ac devicti sunt, ut ulterius¹⁰ regem neque provocare neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitione¹¹ defensi, auderent. Plures tamen eo bello tam¹² ex nobilitate Francorum quam Saxonum et functi¹³ summis honoribus viri consumpti¹⁴ sunt. Tandemque anno tricesimo tertio finitum est, cum interim tot ac tanta in diversis terrarum partibus bella contra Francos et exorta¹⁵ sint et sollertia¹⁶ regis administrata, ut merito¹⁷ intuentibus¹⁸ in dubium¹⁹ venire possit, utrum in eo aut laborum patientiam²⁰ aut felicitatem potius mirari conveniat¹.

¹ licet + *coni.*

ookal

² amplius

meer, vaker

³ bis

twee maal

⁴ acies

slaglinie

⁵ semel

een maal

⁶ Osneggi

Osning, nu Teutoburgerwoud

⁷ Theotmelli

Detmold

⁸ Hasa

De Hase is een 193 km lange rivier in noordwest Duitsland. De Hase ontspringt in het Teutoburger Woud en stroomt door Nedersaksen om uiteindelijk bij Meppen in de Eems uit te monden.

⁹ profligare

verpletteren

¹⁰ ulterius *adv.*

langer, verder

¹¹ munitio

versterking, vestingwerk

¹² tam .. quam ..

evenzeer ... als

¹³ fungor, functus + *abl.* vervullen

¹⁴ consumere, -sumpsi, -sumptus doden

¹⁵ exoriir, -ortus

ontstaan

¹⁶ sollertia

inzicht

¹⁷ merito

terecht

¹⁸ intueri

kijken naar

¹⁹ dubium

twijfel

²⁰ patientia

bestand zijn

[8] In deze oorlog is hij zelf, ook al werd die oorlog over een lange spanne tijds gerekt, niet vaker met de vijand in een geregelde slag slaagsgeraakt dan twee keer, een maal bij de berg die Osning heet op de plaats die Dedmold heet en de tweede keer bij de rivier de Hase en dit in één maand, terwijl er ook maar een paar dagen tussen zaten. In deze twee gevechten zijn de vijanden zozeer verpletterd en compleet verslagen dat ze het noch waagden langer de koning uit te dagen noch hem weerstand te bieden wanneer hij eraan kwam tenzij ze beschermd waren door het verschansen van hun plaats. Er zijn evenwel in deze oorlog meer lieden zowel van de adel van de Franken als van die van de Saksen en mensen die de hoogste ambten bekleed hadden, gedood. Uiteindelijk is de oorlog in het 33^e jaar beëindigd, toen intussen zo vele en zo grote oorlogen in verschillende gebieden van de wereld tegen de Franken ontstaan en door het inzicht van de koning geleid waren, zodat terecht wie ernaar kijkt, erover kan gaan twijfelen of het eerder past met betrekking tot hem hetzij het bestand zijn tegen inspanningen hetzij zijn geluk te bewonderen.

¹ convenit

het past

Nam biennio¹ ante Italicum hoc bellum sumpsit exordium², et cum sine intermissione³ gereretur, nihil tamen ex his quae aliubi⁴ erant gerenda dimissum⁵ aut ulla in parte ab aequo operoso⁶ certamine cessatum⁷ est. Nam rex, omnium qui sua aetate⁸ gentibus dominabantur⁹ et prudentia¹⁰ maximus et animi magnitudine praestantissimus¹¹, nihil in his quae vel suscipienda erant vel exsequenda¹² aut propter laborem detractavit¹³ aut propter periculum exhorruit¹⁴, verum unumquodque¹⁵ secundum¹⁶ suam qualitatem¹⁷ et subire et ferre doctus¹⁸ nec in adversis¹⁹ cedere nec in prosperis²⁰ falso²¹ blandienti²² fortunae adsentiri²³ solebat.

[9] Een expeditie naar Spanje en hinderlaag in Baskenland

Cum enim assiduo²⁴ ac poene continuo²⁵ cum Saxonibus bello certaretur, dispositis per congrua¹ confiniorum² loca

¹ biennium	periode van twee jaren; <i>hier abl. mensurae</i>
² exordium	begin
³ intermissio	onderbreking
⁴ aliubi	elders
⁵ dimittere	opgeven
⁶ operosus	moeizaam
⁷ cessare ab + <i>abl.</i>	ophouden met
⁸ aetas	tijdperk
⁹ dominari + <i>abl.</i>	de scepter zwaaien over
¹⁰ prudentia	bedachtzaamheid
¹¹ praestans	superieur zijnd
¹² exsequi	uitvoeren
¹³ detractare	afwijzen, weigeren
¹⁴ exhorrescere	huiveren
¹⁵ unusquisque	eenieder
¹⁶ secundum + <i>acc.</i>	overeenkomstig
¹⁷ qualitas	hoedanigheid
¹⁸ doctus	onderwezen (zijnd) in, geleerd hebbend te
¹⁹ (res) adversae	tegenspoed
²⁰ prosperae (res)	voorspoed
²¹ falso	ten onrechte
²² blandiri	verleiden
²³ adsentiri + <i>dat.</i>	instemmen met
²⁴ assiduus	voortdurend
²⁵ continuus	ononderbroken

Want twee jaren voor de Italische oorlog is deze begonnen en hoewel hij zonder onderbreking gevoerd werd, is toch niets achterwege gelaten van dat wat elders gedaan moest worden of is er in enig opzicht afstand genomen van de even moeizame strijd. Want noch weigerde de koning, die zowel als verstandigste van allen in zijn tijd en als meest superieure qua grootmoedigheid over de volkeren de scepter zwaaide, niets omdat het energie kostte in die zaken die hetzij ondernomen hetzij uitgevoerd moesten worden, noch huiverde voor iets wegens het gevaar, maar hij had geleerd een ieder ding in overeenstemming met zijn eigen aard zowel te ondergaan als te verdragen en daarom placht hij bij tegenspoed niet te wijken noch bij voorspoed ten onrechte in te stemmen met het verleidende lot.

[9] Toen er immers in een voortdurende en bijna ononderbroken oorlog met de Saksen gestreden werd en nadat er op grensgebieden van buren garnizoenen geplaatst

¹ congruus

passend, overeenstemmend, samenkomend

² confinius

naburig

praesidiis¹, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu² adgreditur³; saltuque⁴ Pyrinei superato⁵, omnibus, quae adierat, oppidis atque castellis in deditioem⁶ acceptis, salvo⁷ et incolomi⁸ exercitu revertitur; praeter quod in ipso Pyrinei iugo⁹ Wasconicam perfidiam parumper¹⁰ in redeundo contigit¹¹ experiri¹². Nam cum agmine¹³ longo, ut loci et angustiarum¹⁴ situs¹⁵ permittebat, porrectus¹⁶ iret exercitus, Wascones in summi montis vertice¹⁷ positus insidiis -est enim locus ex opacitate¹⁸ silvarum, quarum ibi maxima est copia¹⁹, insidiis ponendis oportunus²⁰- extremam impedimentorum²¹ partem et eos qui novissimi agminis²² incedentes subsidio²³ praecedentes²⁴ tuebantur desuper²⁵ incursantes²⁶ in subiectam²⁷ vallem²⁸ deiciunt, consertoque

¹ praesidium	garnizoen
² apparatus 4	voorbereiding
³ aggredi 5	aanvallen
⁴ saltus 4	bergwoud
⁵ superare	overwinnen, trekken over
⁶ deditio	overgave
⁷ salvus	intact
⁸ incolumis	ongedeerd
⁹ iugum	juk, kam
¹⁰ parumper	korte tijd
¹¹ contingit	het valt te beurt, het gebeurt
¹² experiri	ervaren
¹³ agmen	colonne
¹⁴ angustiae	engte, bergpas
¹⁵ situs 4	ligging
¹⁶ porrectus	recht
¹⁷ vertex, -ticis	top
¹⁸ opacitas	schaduw, duisternis
¹⁹ copia	voorraad, hoeveelheid
²⁰ oportunus + <i>dat.</i>	geschikt voor
²¹ impedimenta <i>n.pl.</i>	de tros
²² novissimum agmen	de achterhoede
²³ subsidium	hulp; <i>dat. finalis</i>
²⁴ praecedere 3	vooropgaan
²⁵ desuper	van bovenaf
²⁶ incursare	afstormen op
²⁷ subiectus	eronder gelegen
²⁸ vallis	vallei

waren, ging hij met zo groot mogelijke voorbereiding naar Spanje; en hij over de Pyreneeën getrokken was en hij van alle vestingsteden en forten, waarheen hij zich had begeven, de capitulatie had aanvaard, keerd hij met een behouden en ongeschonden leger terug; maar wel viel het hem te beurt korte tijd op zijn terugtocht de onbetrouwbaarheid van de Basken te ervaren; want toen het leger in een lange colonne, al naar gelang de plaatselijke smalle omstandigheden het toelieten, reecht ging, lagen de Basken boven op de bergen in een hinderlaag - de plaats is immers door de duisternis van de bossen, waarvan daar ontzettend veel zijn, geschikt voor het leggen van een hinderlaag- toen renden zij van boven naar beneden erop af en wierpen zij het laatste deel van de tros en hen die van de achterhoede voortschrijdend voor de tros uit ter bescherming liepen en de tros beschermden, naar beneden in de eronder liggende vallei en toen de strijd met

cum eis proelio¹ usque ad unum² omnes interficiunt, ac direptis³ impedimentis, noctis beneficio, quae iam instabat, protecti summa cum celeritate in diversa⁴ disperguntur⁵. Adiuvabat in hoc facto Wascones et levitas⁶ armorum et loci, in quo res gerebatur, situs, econtra⁷ Francos et armorum gravitas et loci iniquitas⁸ per omnia Wasconibus reddidit⁹ impares¹⁰. In quo proelio Eggihardus regiae mensae praepositus¹¹, Anshelmus comes¹² palatii et Hruodlandus¹³ Britannici limitis¹⁴ praefectus cum aliis conpluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens¹⁵ vindicari¹⁶ poterat, quia hostis re perpetrata¹⁷ ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubinam¹⁸ gentium quaeri potuisset.

[10] Aragijs' voorstel

Domuit¹⁹ et Brittones, qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliae super²⁰ litus²¹ oceani residentes dicto

¹ conserere proelium	slaags raken
² usque ad unum	tot op de laatste man
³ diripere 5	plunderen
⁴ diversus	verscheiden
⁵ dispergere, -persi, -persus	verspreiden
⁶ levitas	het geringe gewicht
⁷ econtra <i>adv.</i>	van de andere kant
⁸ iniquitas	ongelijkheid
⁹ reddere 3	maken tot
¹⁰ imper + <i>dat.</i>	niet gelijk aan
¹¹ praeponere 3 + <i>dat.</i>	aan het hoofd stellen van (de maior domus)
¹² comes palatii	metgezel (<i>later het Franse comt</i>); hier paltsgraaf
¹³ Roeland	
¹⁴ limes	grenslijn
¹⁵ ad praesens	voor het moment
¹⁶ vindicare	wreken, straffen
¹⁷ perpetrare	volbrengen
¹⁸ ubinam + <i>gen. part.</i>	waar toch
¹⁹ domare, domui	bedwingen
²⁰ super + <i>acc.</i>	boven op
²¹ litus, litoris	kust

hen losgebarsten was, doodden ze allen tot de laatste man en na de bagage geplunderd te hebben verspreidden zij zich beschermd door de weldaad van de nacht, die al kwam, met de grootste snelheid naar verschillende kanten. Bij dit optreden werden de Basken geholpen door zowel het geringe gewicht van hun wapens en de ligging van de plek waar de strijd gevoerd werd en van de andere kant maakte én de zwaarte van hun wapens én het nadeel van de plaats de Franken in alles ongelijk aan de Basken. In deze strijd werden Eggihard, de maior domus van de koning, de paltsgraaf Anshelm en Roeland¹ de commandant van de Bretonse grenslijn met verscheidene anderen gedood. En niet kon deze daad vooralsnog gewroken worden, omdat de vijand, nadat het volbracht was, zo verspreid was dat er zelfs geen gerucht overbleef waar toch ter wereld hij gezocht had kunnen worden.

[10] Hij heeft ook de Brittones onderworpen die in het westen in helemaal het uiterste deel van Gallië aan de kust van de Oceaan woonden en niet zijn bevelen opvolgden;

¹ *In het Frankische Rijk van Karel de Grote was Roland graaf van de Bretonse of Brittanische mark. Er is slechts één enkele historische verwijzing naar een Franse Roland, in een deel van de Vita Karoli Magni, geschreven door de biograaf van de keizer, Einhard.*

audientes¹ non erant, missa in eos expeditione, qua et obsides² dare et quae imperarentur se facturos polliceri³ coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus ac per Romam iter agens Capuam Campaniae urbem accessit atque ibi positis castris bellum Beneventanis⁴, nisi⁵ dederentur⁶, comminatus est⁷. Praevenit⁸ hoc dux gentis Aragisus: filios suos Rumoldum et Grimoldum cum magna pecunia obviam⁹ regi mittens rogat, ut filios obsides suscipiat, seque cum gente imperata¹⁰ facturum pollicetur, praeter hoc solum, si ipse ad conspectum¹¹ venire cogeretur. Rex, utilitate¹² gentis magis quam animi eius obstinatione¹³ considerata, et oblatos sibi obsides suscepit eique, ut ad conspectum venire non cogeretur, pro¹⁴ magno munere concessit¹⁵; unoque ex filiis, qui minor erat, obsidatus¹⁶ gratia¹⁷ retento¹⁸, maiorem patri remisit; legatisque ob sacramenta¹⁹ fidelitatis a Beneventanis exigenda²⁰ atque suscipienda cum Aragiso dimissis Romam redit, consumptisque²¹ ibi in sanctorum veneratione¹ locorum aliquot diebus in Galliam revertitur.

¹ dicto audiens sum	ik volg het bevel op
² obses	gijzelaar
³ polliceri	beloven
⁴ Beneventani	de inwoners van Beneventum
⁵ = nisi	
⁶ dedi 3	zich overgeven
⁷ comminari	dreigen
⁸ praevenire	iets voorkomen
⁹ obviam + <i>dat.</i>	tegemoet aan
¹⁰ imperatum	het bevolene
¹¹ conspectus 4	ontmoeting
¹² utilitas	nut
¹³ obstinatio	koppigheid
¹⁴ pro + <i>abl.</i>	in de plaats van, als
¹⁵ concedere	toestaan
¹⁶ obsidatus 4	gijzeling
¹⁷ <i>gen.</i> + gratia	wegens
¹⁸ reitnere 2, -tenui, -tentus	vasthouden
¹⁹ sacramentum	eed van trouw
²⁰ exigere 3 ab + <i>abl.</i>	opeisen van
²¹ consumere 3, -sumptus	verbruiken

hij zond namelijk een expeditie naar hen waardoor ze gedwongen werden én gijzelaars te geven én te beloven te zullen doen wat hun bevolen werd. Hijzelf is daarna met een leger Italië binnengetrokken, via Rome marcherend is hij naar Capua, een stad in Campania, gegaan en na daar een kamp neergezet te hebben heeft hij de inwoners van Beneventum dreigend een oorlog voorgehouden, als ze zich niet overgaven. Dit voorkwam de aanvoerder van het volk Aragijs: hij stuurde zijn zoons Rumold en Grimold met veel geld de koning tegemoet en hij vroeg zijn zoons als gijzelaars op te nemen en hij beloofde dat hij samen met het volk de bevelen zou uitvoeren, afgezien van dit ene als hijzelf gedwongen zou worden hem te ontmoeten. De koning heeft meer uit overweging van wat nuttig was voor het volk dan dat hij vast hield aan wat hij zelf dacht én de hem aangeboden gijzelaars ontvangen en hij stond hem in ruil voor het grote geschenk toe dat dat hij niet gedwongen zou worden hem te ontmoeten; en nadat hij een van de zoons, die de jongste was ter gijzeling had teruggehouden, stuurde hij de oudste terug naar de vader; en nadat samen met Aragijs gezanten weg waren gezonden om eden van trouw van de Beneventani te eisen en te ontvangen, keerde hij terug naar Rome en toen hij daar een aantal dagen had doorgebracht in verering van de heilige plaatsen, keerde hij terug naar Gallia.

¹ veneratio

verering

[11] Opstand in Beieren

Baioaricum¹ deinde bellum et repente ortum et celeri fine conpletum est. Quod superbia simul² ac socordia³ Tassilonis⁴ ducis excitavit; qui hortatu⁵ uxoris, quae filia⁶ Desiderii regis erat ac patris exilium⁷ per maritum ulcisci posse putabat, iuncto foedere⁸ cum Hunis⁹, qui Baioariis sunt ab oriente contermini¹⁰, non solum imperata non facere, sed bello regem provocare temptabat. Cuius contumaciam¹¹, quia nimia¹² videbatur, animositas¹³ regis ferre nequiverat¹⁴, ac proinde¹⁵ copiis undique¹⁶ contractis Baioariam petiturus ipse ad Lechum¹⁷ amnem cum magno venit exercitu. Is

¹ Baioaricus in Beieren

² simul tegelijk

³ socordia achteloosheid

⁴ *Tassilo III ca. 741- na 794 (11 december 796?) was hertog van Beieren van 748 tot zijn gedwongen aftreden in 788. Hij was de zoon van hertog Odilo van Beieren uit het huis Agilolfingen en Hiltrude, een dochter van Karel Martel en een zuster van de Frankische koning Pepijn III de Korte. Door deze afstamming was hij een volle neef van Karel de Grote. Hij was de laatste min of meer onafhankelijke heerser van het oude Beieren.*

⁵ hortatus 4 het aansporen

⁶ *Liutberga, de dochter van Desiderius, de koning van de Longobarden; hij was vooral bekend in relatie tot Karel de Grote, die met zijn dochter trouwde en Desiderius uiteindelijk zijn koninkrijk ontnam.*

⁷ exilium ballingschap

⁸ foedus iungere 3 een verdrag sluiten

⁹ Huni de Hunnen

¹⁰ conterminus + dat. grenzend aan

¹¹ contumacia koppigheid

¹² nimius te groot

¹³ animositas woede

¹⁴ nequire niet kunnen, *vervoegd als ire*

¹⁵ proinde derhalve

¹⁶ undique van alle kanten

¹⁷ *De Lech is een rechterzijrivier van de Donau. De 264 km lange rivier ontspringt op de Formarin Alpe dicht bij het Formarinmeer in de Oostenrijkse deelstaat Vorarlberg, passeert de beroemde wintersportplaats met dezelfde naam en stroomt vervolgens tussen de Allgäuer Alpen en de Lechtaler Alpen door Tirol, totdat de rivier de Lechwaterval in het zuiden van het Duitse Beieren bereikt. Tijdens de volksverhuizingen aan het begin van de Middeleeuwen vormde de Lech de grens tussen de Alemannen in het westen en de Bajuwaren in het oosten. Ook tegenwoordig vormt het nog ongeveer de grens tussen de Beierse en Zwabische dialecten.*

[11] Daarna is de oorlog in Beieren zowel plotseling ontstaan als ook met een snel einde volbracht. Maar deze is ontbrand door tevens de trots en achteloosheid van de hertog Tassilo; want hij probeerde op instigatie van zijn vrouw, die een dochter van koning Desiderius was en die meende via haar man de ballingschap van haar vader te kunnen wreken, nadat hij een verdrag gesloten had met de Hunnen, die in het oosten aan Beieren grensden, niet alleen de bevelen niet uit te voeren, maar de koning tot oorlog te verlokken. De woede van de koning had diens koppigheid, omdat die te groot scheen, niet kunnen verteren en daarom was hij van plan na zijn troepen overal vandaan bijeengebracht te hebben Beieren aan te vallen en kwam hij zelf naar de rivier de Lech met een groot leger.

fluvius Baioarios ab Alamannis¹ dividit. Cuius in ripa castris conlocatis, priusquam provinciam intraret, animum ducis per legatos statuit experiri². Sed nec ille pertinaciter³ agere vel sibi vel genti utile⁴ ratus⁵ supplex⁶ se regi permisit, obsides qui imperabantur dedit, inter quos et filium suum Theodonem, data insuper⁷ fide cum iuramento⁸, quod ab illius potestate⁹ ad defectionem¹⁰ nemini suadenti adsentire¹¹ deberet¹². Sicque bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis inpositus. Tassilo tamen postmodum¹³ ad regem evocatus neque redire permissus, neque provincia, quam tenebat, ulterius¹⁴ duci, sed comitibus ad regendum commissa¹⁵ est.

[12] De Welatabi

His motibus¹⁶ ita conpositis¹⁷, Sclavis, qui nostra consuetudine¹⁸ Wilzi, proprie¹⁹ vero, id est sua locutione²⁰, Welatabi dicuntur, bellum inlatum²¹ est. In quo et Saxones

¹ Alamanni, *Germaanse stam wonend ten westen van de Lech.*

² experiri op de proef stellen

³ pertinaciter *adv.* halsstarrig

⁴ utilis nuttig

⁵ reri, ratus menen

⁶ supplex smekend

⁷ insuper bovendien

⁸ iuramentum eed

⁹ *ab illius potestate afhankelijk van defectionem*

¹⁰ defectio afvallen

¹¹ adsentire + *dat.* instemmen met

¹² debere *h.l. met ontkenning:* mogen

¹³ postmodum later

¹⁴ ulterius langer

¹⁵ committere overlaten

¹⁶ motus 4 beweging

¹⁷ componere regelen

¹⁸ consuetudo gewoonte, spraakgebruik

¹⁹ proprie *adv.* eigenlijk

²⁰ locutio taal

²¹ bellum inferre de oorlog aandoen

Deze rivier scheidde Beieren van de Alemannen. Na op de oever hiervan een kamp geplaatst te hebben besloot hij alvorens het gebied te betreden het gemoed van de hertog via gezanten op de proef te stellen. Maar omdat hij meende dat het niet of voor hem of voor zijn volk nuttig was voet bij stuk te houden, gaf hij zich als smekeling over aan de koning, en gaf hij de gijzelaars die bevolen werden onder wie ook zijn eigen zoon Theodon en hij legde bovendien de eed van trouw af tezamen met de eed dat hij het met niemand die zou aanraden van diens macht af te vallen eens mocht zijn. En zo is er zeer snel een eind gemaakt aan een oorlog die bijna de grootste scheen te zullen worden. Toch is Tassilo nadien naar de koning weggeroepen en hij heeft niet de toestemming gekregen terug te keren en niet is het gebied, dat hij had, langer aan een hertog, maar aan graven toevertrouwd om te besturen.

[12] Toen deze onlusten zo geregeld waren, is de oorlog de Slaven aangedaan, die naar onze gewoonte Wilzi¹, maar eigenlijk, d.w.z. in hun eigen taal de Welatabi genoemd worden. Tijdens deze oorlog deden ook de Saksen dienst

Westslaven, lichtgroen

¹ De Wilzen waren Westslaven.

velut auxiliares¹ inter ceteras nationes, quae regis signa² iussae sequebantur, quamquam ficta³ et minus devota⁴ oboedientia⁵, militabant. Causa belli erat, quod Abodritos, qui cum Francis olim foederati⁶ erant, adsidua⁷ incursione⁸ lacessebant⁹ nec iussionibus coerceri poterant. Sinus¹⁰ quidam ab occidentali oceano orientem versus¹¹ porrigitur¹², longitudinis quidem inconperta¹³, latitudinis¹⁴ vero quae nusquam¹⁵ centum milia passuum excedat¹⁶, cum in multis locis contractior¹⁷ inveniatur. Hunc multae circumsedent nationes; Dani siquidem ac Sueones¹⁸, quos Nordmannos vocamus, et septentrionale¹⁹ litus et omnes in eo insulas tenent. At litus australe²⁰ Sclavi et Aisti²¹ et aliae diversae²² incolunt nationes; inter quos vel praecipui²³ sunt, quibus tunc a rege bellum inferebatur, Welatabi. Quos ille una tantum et quam per se gesserat expeditione²⁴ ita contudit²⁵ ac

¹ auxiliares <i>pl.</i>	hulptroepen
² signum	vaandel
³ fingere 3, finxi, fictus	verzinnen
⁴ devovere 2	toewijden
⁵ oboedientia	gehoorzaamheid
⁶ foederatus	door een verdrag verbonden
⁷ adsiduus	voortdurend
⁸ incursio	overval
⁹ lacescere 3	uitdagen
¹⁰ sinus	baai, golf
¹¹ <i>acc.</i> + versus	naar
¹² porrigi	zich uitstrekken
¹³ incompetus	nog onbekend
¹⁴ latitudo	breedte
¹⁵ nusquam	nergens
¹⁶ excedere 3	te buiten gaan
¹⁷ contractus	beperkt
¹⁸ Sueones	Zweden
¹⁹ Septentrionalis	noordelijk
²⁰ australis	zuidelijk
²¹ Aisti	de Esten
²² diversus	verschillend
²³ praecipuus	buitengewoon, bijzonder
²⁴ expeditio	veldtocht
²⁵ contundere 3, -tudi	uitputten, vernietigen

als waren ze hulptroupen, hoewel hun gehoorzaamheid geveinsd en minder toegewijd was, temidden van de overige volken, die de vaandels van de koning op diens bevel volgden. De oorzaak van de oorlog was het feit dat zij de Abodriten, die ooit met de Franken een verdrag hadden gesloten, door voortdurende raids uitdaagden en door geen bevelen bedwongen konden worden. Een zekere baai die aan de westelijke oceaen begin, strekt zich naar het oosten uit de baai is nog van weliswaar onbekende lengte, maar van een breedte, die nergens meer dan 100 mijl is, hoewel die op veel plaatsen smaller blijkt. Hieromheen zijn veel volken gevestigd; de Denen in ieder geval en de Sueones, die wij de Noormannen noemen, houden de noordelijke kust en alle eilanden daarin bezet. Maar de zuidelijke kust wordt bewoond door de Slaven en de Esten en verscheidene andere volken; en onder hen zijn zelfs de belangrijkste degenen aan wie toen door de koning de oorlog werd aangedaan, de Welatabi. Hij heeft hen met slechts één veldtocht, die hij zelfstandig had gevoerd zo uitgeput en

domuit, ut ulterius imperata facere minime renuendum¹ iudicarent.

[13] De oorlog tegen de Hunnen

Maximum omnium, quae ab illo gesta sunt, bellorum praeter Saxonicum huic bello successit², illud videlicet, quod contra Avars sive Hunos susceptum est. Quod ille et animosius³ quam cetera et longe maiori⁴ apparatu administravit⁵. Unam tamen per se in Pannoniam⁶ - nam hanc provinciam ea gens tum incolebat⁷ - expeditionem fecit, cetera filio suo Pippino ac praefectis⁸ provinciarum, comitibus⁹ etiam atque legatis¹⁰ perficienda commisit. Quod cum ab his strenuissime¹¹ fuisset administratum, octavo tandem anno completum est. Quot proelia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur¹² vacua¹³ omni habitatore¹⁴ Pannonia et locus, in quo regia Kagani¹⁵ erat, ita desertus, ut ne vestigium quidem in eo humanae habitationis¹⁶ appareat. Tota in hoc bello Hunorum

¹ renuere 3

weigeren

² succedere 3 + *dat.*

volgen op

³ animosus

moedig, onstuimig

⁴ maiori: *incorrecte uitgang, had maiore moeten zijn.*

⁵ administrare

het opperbevel hebben, verrichten

⁶ Pannonia: *landstreek tussen Dacië, Noricum en Illyrië, vanaf het midden van de 1e eeuw n. Chr. tot het einde v.d. 4e eeuw een afzonderlijke Rom. provincie*

⁷ incolere 3

bewonen

⁸ praefectus

commandant

⁹ comes

graaf

¹⁰ legatus

onderbevelhebber, legaat

¹¹ strenuus

energiek

¹² testari

getuigen, een getuigenis afleggen van

¹³ vacuus + *abl.*

leeg van

¹⁴ habitator

bewoner

¹⁵ Kaganus

de Khan

¹⁶ habitatio

bewoning

bedwongen dat zij zwoeren geenszins verder te weigeren zijn bevelen uit te voeren.

[13] De grootste aller oorlogen die door hem gevoerd zijn afgezien van die tegen de Saksen volgde op deze oorlog, namelijk die oorlog die tegen de Avaren en de Hunnen ondernomen is. En hij heeft deze én moediger dan de overige én met een veel groter oorlogsapparaat gevoerd. Hij heeft evenwel één veldtocht zelfstandig naar Pannonië ondernomen (want dit volk bewoonde toen dit gebied), de rest heeft hij zijn zoon Pepijn en de commandanten van de gebieden, graven en legaten, laten uitvoeren. En toen dit door hen zeer energiek geregeld was, is die oorlog uiteindelijk in het achtste jaar voltooid. Het feit dat Pannonië volkomen onbewoond is en het feit dat de plek waar het paleis van Khan was, zo verlaten is, dat daar zelfs niet een spoor van menselijke bewoning verschijnt, getuigt ervan, hoevele gevechten in deze oorlog geleverd zijn, hoeveel bloed gevloeid heeft. Heel de adel der Hunnen is in deze

nobilitas¹ periit, tota gloria decidit². Omnis pecunia et congesti³ ex longo tempore thesauri⁴ direpti⁵ sunt. Neque ullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari⁶, quo illi magis ditati⁷ et opibus aucti⁸ sint. Quippe cum usque in⁹ id temporis¹⁰ poene pauperes viderentur, tantum auri et argenti in regia repertum, tot spolia¹¹ pretiosa in proeliis sublata, ut merito¹² credi possit hoc Francos Hunis iuste eripuisse, quod Huni prius aliis gentibus iniuste eripuerunt. Duo tantum ex proceribus¹³ Francorum eo bello perierunt: Ericus dux Foroiulanus¹⁴ in Liburnia iuxta Tharsaticam¹⁵ maritimam¹⁶ civitatem insidiis¹⁷ oppidanorum¹⁸ interceptus¹⁹, et Geroldus Baioariae praefectus in Pannonia, cum contra Hunos proeliaturus²⁰ aciem strueret²¹, incertum a quo, cum duobus tantum, qui eum obequitantem²² ac singulos hortantem comitabantur²³, interfectus est. Ceterum incruentum poene Francis hoc

¹ nobilitas	de adel
² decidere 3	wegvallen, verdwijnen
³ congerere 3, -gessi, -gestus	bijeenbrengen
⁴ thesaurus	schat, schatkamer
⁵ diripere, -ripui, -reptus	plunderen
⁶ recordari	zich herinneren
⁷ ditare	verrijken
⁸ augere 2, auxi, auctus	vermeerderen
⁹ usque in + <i>acc.</i>	tot aan
¹⁰ id temporis	dit moment (<i>dit van tijd</i>)
¹¹ spolia <i>n.pl.</i>	buit
¹² merito	terecht
¹³ proceres	aanzienlijken
¹⁴ Foroiulanus	van Friuli
¹⁵ Tharsatica	Trsat, stad in Kroatië
¹⁶ maritimus	aan de zee gelegen
¹⁷ insidiae <i>pl.t.</i>	hinderlaag
¹⁸ oppidanus	bewoner van het oppidum
¹⁹ interciperere 5	onderscheppen, ombrengen
²⁰ proeliari	strijden
²¹ aciem struere 3	een slaglinie opstellen
²² obequitare	tegemoet rijden
²³ comitari	begeleiden

oorlog ten ondergegaan, heel haar roem is verdwenen. Alle geld en schatkisten die sinds lange tijd bijeengebracht waren, zijn geplunderd. Geen mens kan zich herinneren dat er enige oorlog tegen de Franken ontstaan is, waarin zij zich meer verrijkt hebben en meer met machtsmiddelen zijn verrijkt. Immers hoewel zij tot dat moment bijna arm schenen, is er zoveel goud en zilver in het paleis aangetroffen, is er zoveel dure wapenbuit tijdens de gevechten meegenomen, dat men terecht kan geloven dat de Franken dát terecht aan de Hunnen hebben ontnomen wat zij eerder aan andere volken hebben ontnomen. Slechts twee aanzienlijken van de Franken zijn in deze oorlog omgekomen: Eric de hertog van Friuli is in Liburnia dichtbij Trsat, een stad aan de zee, in een hinderlaag van de stedelingen gedood en Gerold, de commandant van Beieren, is in Pannonië, toen hij zijn slaglinie formeerde om slag te leveren tegen de Hunnen, gedood door een onbekende, samen met slechts twee van degenen, die hem begeleidden, toen hij zijn manschappen tegemoet reed en de mensen stuk voor stuk aanspoorde. Maar deze oorlog is vrijwel zonder bloedvergieten voor de Franken

bellum fuit et prosperrimum exitum habuit, tametsi¹ diutius sui magnitudine traheretur².

[14] De oorlog met de Dani

Post quod et Saxonicum suae prolixitati³ convenientem⁴ finem accepit. Boemanicum⁵ quoque et Linonicum⁶, quae postea exorta sunt, diu durare⁷ non potuerunt. Quorum utrumque ductu⁸ Karoli iunioris celeri fine completum est. Ultimum contra Nordmannos, qui Dani vocantur, primo pyratam⁹ exercentes, deinde maiori classe¹⁰ litora Galliae atque Germaniae vastantes¹¹, bellum susceptum est. Quorum rex Godofridus adeo¹² vana¹³ spe inflatus¹⁴ erat, ut sibi totius Germaniae promitteret potestatem. Frisiam quoque atque Saxoniam haud aliter atque¹⁵ suas provincias aestimabat¹⁶. Iam Abodritos, vicinos¹⁷ suos, in suam ditionem¹⁸ redegerat¹⁹, iam eos sibi vectigales²⁰ fecerat. Iactabat²¹ etiam se brevi²² Aquasgrani¹, ubi regis comitatus² erat, cum

¹ tametsi	ookal
² trahere 3	rekken
³ prolixitas	lengte, duur
⁴ convenire + <i>dat.</i>	passen bij
⁵ Boemanicus	Boheems
⁶ Linonicus	Linonisch
⁷ durare	voortduren
⁸ ductus 4	leiding
⁹ pyratam	zeeroverij
¹⁰ classis	vloot
¹¹ vastare	verwoesten
¹² adeo	zozeer
¹³ vanus	ijdel
¹⁴ inflare	opblazen
¹⁵ haud aliter atque	geenszins anders dan
¹⁶ aestimare	beschouwen als
¹⁷ vicinus	naburig
¹⁸ ditio	zeggenschap
¹⁹ redigere 3, -egi, -actus	terugbrengen
²⁰ vectigalis	schatplichtig
²¹ iactare	te koop lopen met
²² brevi	spoedig

geweest en hij heeft een zeer voorspoedige afloop gehad, ook al duurde die langer dan dat hij groot was.

[14] Hierna kreeg de Saksenoorlog een einde dat bij zijn duur paste. Ook de oorlog in Bohemen en de Linonische oorlog, die later ontstaan zijn, konden niet lang duren. Ieder van beide oorlogen is onder leiding van Karel³ de Jongere snel tot een einde gebracht. Als laatste oorlog heeft hij die tegen de Noormannen, die Dani heten, die aanvankelijk zeeroverij bedreven, daarna met een grotere vloot de kusten van Gallië en Germanië plunderden, op zich genomen. Hun koning Godfried was zozeer door ijdele hoop hoogmoedig gemaakt dat hij zich de macht over heel Germanië beloofde. Ook Frisia en Saksonia zag hij niet anders dan zijn eigen gebieden. Reeds had hij de Abodriten, zijn bureu, in zijn zeggenschap gebracht en reeds aan zich belastingplichtig gemaakt. Ook liep hij er te koop mee dat hij spoedig in Aken, waar het hof van de koning was, met de grootste troepen

¹ Aquasgranum Aken

² comitatus 4^e het hof

³ Karel de Jongere (772/773 - 811), vanaf 788 koning in Neustrië

maximis copiis adventurum. Nec dictis eius, quamvis vanissimis, omnino¹ fides abnuebatur², quin³ potius putaretur tale aliquid inchoaturus⁴, nisi festinata⁵ fuisset morte praeventus⁶. Nam a proprio⁷ satellite⁸ interfectus et suae vitae et belli a se inchoati finem acceleravit⁹.

[15] Karels veroveringen

Haec sunt bella, quae rex potentissimus per annos XLVII - tot enim annis regnaverat - in diversis terrarum partibus summa prudentia atque felicitate¹⁰ gessit. Quibus regnum Francorum, quod post patrem Pippinum magnum quidem et forte susceperat, ita nobiliter¹¹ ampliavit¹², ut poene duplum¹³ illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliae, quae inter Rhenum et Ligerem¹⁴ oceanumque ac mare Balearicum iacet, et pars Germaniae, quae inter Saxoniam et Danubium Rhenumque ac Salam¹⁵ fluvium, qui Thuringos et Sorabos dividit, posita¹⁶ a Francis qui Orientales dicuntur incolitur, et praeter haec Alamanni atque Baioarii ad regni Francorum potestatem pertinerent¹⁷: ipse per bella

¹ omnino	volstrekt
² abnuere	weigeren, ontkennen
³ quin + <i>coni.</i>	of
⁴ inchoare	beginnen
⁵ festinare	bespoedigen
⁶ praevenire	voorkomen
⁷ proprius	eigen
⁸ satelles	handlanger
⁹ accelerare	bespoedigen
¹⁰ felicitas	geluk, succes
¹¹ nobiliter	beroemd, voortreffelijk
¹² ampliare	vergroten
¹³ duplus	dubbel
¹⁴ Liger	de Loire
¹⁵ Sala	de Saale
¹⁶ positus	gelegen
¹⁷ pertinere ad + <i>acc.</i>	behoren tot

zou aankomen. En niet werden zijn woorden, hoewel ze uiterst ijdel waren, helemaal niet geloofd zodat men eerder geloofde dat hij zoiets zou beginnen, als hij niet door een bespoedigde dood tegengehouden was. Want door een eigen handlanger is hij gedood en daarmee heeft hij het einde van zijn eigen leven en van de door hem begonnen oorlog versneld.

[15] Dit zijn de oorlogen die de zeer machtige koning gedurende 47 jaren -zoveel jaren had hij immers geregeerd- in verschillende delen van de aarde met grootste bezonnenheid en succes heeft gevoerd. En hiermee heeft hij het koninkrijk der Franken, dat hij na zijn vader Pepijn zeker wel als groot en sterkop zich had genomen, zo voortreffelijk vergroot, dat hij bijna het dubbele eraan heeft toegevoegd. Want toen voor die tijd niet meer dan dat deel van Gallia, dat tussen de Rijn en de Loire en de oceaan en de Balearische zee ligt en het deel van Germanië dat tussen Saksenland en de Donau en Rijn en de rivier de Saale, die de Thuringi en de Sorabi scheidt, het deel van Germanië dat aan de zijde van de zogeheten Oost-Franken ligt en behalve die delen de Alemannen en de inwoners van Beieren tot de macht van het koninkrijk van de Franken hoorden, heeft hij zelf door de

memorata primo Aquitaniam et Wasconiam totumque Pyrinei montis iugum et usque ad Hiberum¹ amnem, qui apud Navarros² ortus et fertilissimos³ Hispaniae agros secans⁴ sub Dertosae⁵ civitatis moenia Balearico mari miscetur⁶; deinde Italiam totam, quae ab Augusta Praetoria⁷ usque in Calabriam inferiorem⁸, in qua Graecorum ac Beneventanorum constat esse confinia⁹, decies¹⁰ centum et eo amplius¹¹ passuum milibus longitudine porrigitur¹²; tum Saxoniam, quae quidem Germaniae pars non modica¹³ est et eius quae a Francis incolitur duplum in lato habere¹⁴ putatur, cum ei longitudine possit esse consimilis¹⁵; postquam utramque Pannoniam et adpositam¹⁶ in altera Danubii ripa Daciam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmaciam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum¹⁷ imperatorem habere permisit; deinde omnes barbaras ac feras¹⁸ nationes, quae inter Rhenum ac Visulam¹⁹ fluvios oceanumque ac

¹ Hiberus	de Ebro
² Navarri	Navarri
³ fertilis	vruchtbaar
⁴ secare	snijden, verdelen, lopen door
⁵ Dertosa	Tortosa
⁶ misceri	uitmonden in
⁷ Augusta praetoria	Aosta
⁸ inferior	lager gelegen
⁹ confinia <i>n.p.</i>	grensgebied
¹⁰ decies	tien maal
¹¹ eo amplius	nog meer dan dat
¹² porrigi	zich uitstrekken
¹³ modicus	matig
¹⁴ habere in lato	in de breedte hebben
¹⁵ consimilis + <i>dat.</i>	gelijk aan
¹⁶ adpositus	ernaast gelegen
¹⁷ Constantinopolitanus	van Constantinopel
¹⁸ ferus	wild

¹⁹ *De Wisła (Duits: Weichsel; verouderd Nederlands: Wijsel, Latijn: Vistula; alle genoemde namen komen in het Nederlands voor) is de grootste rivier van Polen. De rivier ontspringt in de Beskiden, een gebergte dat deel uitmaakt van de Karpaten. De twee bronrivieren zijn de*

vermelde oorlogen eerst Aquitanië en Baskenland en heel de keten van het Pyreneeëngebergte ook tot aan de rivier de Ebro, die bij Navarri ontstaat en zijn weg baant door de meest vruchtbare gebieden van Spanje en onder de muren van de stad Tortosa uitmondt in de Balearische zee en vervolgens heel Italië, dat van Aosta helemaal tot het lager gelegen Calabrië, waarvan het vaststaat dat daar de grensgebieden van de Grieken en Beneventani zijn, zich 1000 mijl en nog verder dan dat uitstrekt, verder het Saksenland, dat zeker geen matig deel van Germania is en waarvan men meent dat het eens zo breed is als het deel dat door de Franken bewoond wordt, hoewel het in lengte daaraan gelijk kan zijn en daarna zowel Pannonia en het aangrenzende Dacia beide, dat op de andere oever ligt, ook Histria en Liburnia en Dalmatië met uitzondering van de steden aan zee, waarvan hij het uit vriendschap en omdat ze door een verdrag met de keizer van Constantinopel toestond dat hij ze had, verder alle barbaarse en wilde volken, die tussen de rivieren de Rijn en de Wisla en de oceaan

Danubium positae, lingua quidem poene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit¹, ut eas tributarias² efficeret; inter quas fere³ praecipuae⁴ sunt Welatabi, Sorabi, Abodriti, Boemani - cum his namque bello conflixit⁵ -; ceteras, quarum multo maior est numerus, in deditionem suscepit.

[16] Karels diplomatieke successen

Auxit etiam gloriam regni sui quibusdam regibus ac gentibus per amicitiam sibi conciliatis⁶. Adeo namque Haderfonsum Galleciae atque Asturicae regem sibi societate devinxit, ut is, cum ad eum vel litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum quam proprium⁷ suum appellari iuberet. Scottorum quoque reges sic habuit ad suam voluntatem per munificentiam⁸ inclinatos, ut eum numquam aliter nisi dominum seque subditos⁹ et servos eius pronuntiarent. Extant¹⁰ epistolae ab eis ad illum missae, quibus huiusmodi affectus¹¹ eorum erga¹² illum indicatur. Cum Aaron rege Persarum, qui excepta India totum poene¹³ tenebat orientem, talem habuit in amicitia concordiam, ut is gratiam¹⁴ eius omnium, qui in toto orbe terrarum erant, regum ac principum amicitiae praeponeret solumque illum honore ac

¹ perdomare, -domui	geheel bedwingen
² tributarius	schatplichtig
³ fere	gewoonlijk, meestal, bijna, haast
⁴ praecipuus	bijzonder
⁵ bello conflagere	in oorlog slaagsraken
⁶ conciliare	verzoenen, winnen
⁷ proprius	aan iemand toebehorend
⁸ munificentia	vrijgevigheid
⁹ subditus	ondergeschikt
¹⁰ extare	overzijn
¹¹ affectus 4	gevoelen, genegenheid
¹² erga + acc.	jegens
¹³ = paene	
¹⁴ gratia	vriendschap, erkentelijkheid

en de Donau geplaatst waren, weliswaar bijna in taal gelijk, maar in zeden en kleding zeer verschillend, Germannië bewonen, zo onderworpen dat hij ze schatplichtig maakte. Onder hen zijn bijna de Welatabi, de Sorabi, de Abodriti, de Boemani bijzonder -want met hen heeft hij oorlog gevoerd-; van de overige, waarvan het aantal veel groter is heeft hij de capitulatie geaccepteerd.

[16] Hij vergrootte ook de roem van zijn koningschap door sommige koningen en volken door vriendschap voor zich te winnen. Want hij heeft zozeer Hedefons, de koning van Gallicië en Asturië, door een bondgenootschap aan zich verplicht, dat Hedefons, wanneer hij of een brief of gezanten naar hem stuurde, het bevel gaf dat hij bij hem niet anders dan zijn eigendom genoemd werd. Hij had ook de koningen van de Scotti door vrijgevigheid zo gunstig gestemd ten opzichte van wat hij wilde, dat zij hem in het openbaar nooit anders dan 'meester' noemden en zichzelf als zijn onderdanen en slaven. Er zijn brieven over door hen aan hem gestuurd, waarin dergelijke genegenheid van hen jegens hem wordt onthuld. Met Aron, de koning van de Perzen, die met uitzondering van India bijna heel het oosten had, had hij zo'n eendracht gebaseerd op vriendschap, dat die de vriendschap van hem stelde boven die van alle koningen en vorsten, die op de hele aarde waren en hij oordeelde dat

munificentia sibi colendum iudicaret. Ac proinde¹, cum legati eius, quos cum donariis² ad sacratissimum Domini ac salvatoris nostri sepulchrum locumque resurrectionis miserat, ad eum venissent et ei domini sui voluntatem indicassent³, non solum quae petebantur fieri permisit, sed etiam sacrum illum et salutarem⁴ locum, ut illius potestati adscriberetur, concessit; et revertentibus⁵ legatis suos adiungens inter vestes et aromata⁶ et ceteras orientalium terrarum opes ingentia illi dona direxit⁷, cum ei ante paucos annos eum, quem tunc solum habebat, roganti mitteret elephantum. Imperatores etiam Constantinopolitani, Niciforus, Michahel et Leo, ultro⁸ amicitiam et societatem eius expetentes⁹ conplures ad eum misere legatos. Cum quibus tamen propter susceptum a se imperatoris nomen et ob hoc eis, quasi qui imperium eis eripere vellet, valde suspectum foedus firmissimum statuit, ut nulla inter partes cuiuslibet scandali¹⁰ remaneret occasio¹¹. Erat enim semper Romanis et Grecis Francorum suspecta potentia. Unde¹² et illud Grecum extat proverbium: ton Phragkon philon echis, gitona ouk echis.

¹ proinde	derhalve
² donarium	wijgeschenk
³ indicare	te kennen geven
⁴ salutaris	heilzaam
⁵ revertere	terugkeren
⁶ aroma n., aromatis	geur
⁷ dirigere, -rexi	sturen
⁸ ultro	uit eigen beweging
⁹ expetere	vragen
¹⁰ scandalum	ergernis
¹¹ occasio	gelegenheid, kans
¹² = et inde/ex ea re	

alleen die met eer en vrijgevigheid door hem geëerd moest worden. En daarom, toen de gezanten van hem, die hij met wijgeschenken naar het zeer heilige graf van de Heer en onze Redder en naar de plek van de verrijzens had gestuurd, bij hem gekomen waren en hij hem de wil van zijn meester te kennen had gegeven, stond hij niet alleen toe dat gedaan werd wat gevraagd werd, maar hij stond ook toe, dat die heilige en heilzame plek aan zijn macht werd toegekend. Toen de gezanten terugkeerden, voegde hij de zijne eraan toe en stuurde hij onder kleren en geurwerken en andere rijkdommen van de oosterse wereld aan hem grote geschenken, omdat hij hem een paar jaar eerder toen hij hem om de enige olifant, die hij had, vroeg, die naar hem stuurde. Ook de keizers van Copnstantinopel, Niciforus, Michahel en Leo, stuurden hem, toen ze hem uit eigen beweging om vriendschap en bondgenootschap vroegen, verscheidene gezanten. Met dezen evenwel heeft hij vanwege het feit dat hij de titel keizer had aanvaard en dit zeer verdacht voor hen was, omdat hij aan hen hun macht zou willen ontnemen, een zeer sterk verdrag gesloten, met de bedoeling dat er geen kans op welke ergernis ook zou overblijven. Want voor de Romeinen en de Grieken was de macht van de Franken altijd verdacht. Daarvandaan stamt ook dat Griekse gezegde: je hebt de Frank als vriend, maar niet als buur.

[17] Restauratie van kerken en de Noormannen.

Qui cum tantus in ampliando¹ regno et subigendis exteris² nationibus existeret³ et in eiusmodi occupationibus assidue versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem et commoditatem⁴ pertinentia diversis in locis inchoavit, quaedam etiam consummavit⁵. Inter quae praecipua fere non inmerito videri possunt basilica sanctae Dei genitricis Aquisgrani opere⁶ mirabili constructa et pons apud Mogontiacum⁷ in Rheno quingentorum passuum longitudinis - nam tanta est ibi fluminis latitudo; qui tamen uno, antequam decederet⁸, anno incendio conflagravit⁹, nec refici potuit propter festinatum illius decessum, quamquam in ea meditatione¹⁰ esset, ut pro ligneo lapideum restitueret. Inchoavit et palatia¹¹ operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco civitate, iuxta villam cui vocabulum est Ingilenheim, alterum Noviomagi super Vahalem fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana¹² praeterfluit. Praecipue tamen aedes¹³ sacras ubicumque in toto regno suo vetustate conlapsas¹⁴ conperit, pontificibus et patribus, ad quorum curam pertinebant, ut restaurarentur¹⁵, imperavit, adhibens curam per legatos, ut imperata perficerent.

¹ ampliare	uitbreiden
² exterus	vreemd
³ exsistere	worden
⁴ commoditas	voordeel
⁵ consummare	voltooien
⁶ opus n.	kunst, inspanning
⁷ Mainz	
⁸ decedere	sterven
⁹ conflagrare	oplaaien, in vlammen opgaan
¹⁰ meditatio	overweging
¹¹ palatium	paleis
¹² meridianus	middag-, zuidelijk
¹³ aedis	tempel, kerk
¹⁴ collabi	in elkaar zakken
¹⁵ restaurare	herstellen

[17] Hoewel hij dus zo belangrijk werd terwijl hij zijn rijk uitbreidde en buitenlandse volken onderwierp en zich continu bezighield met zulke bezettingen, is hij toch zeer veel werken die ter versiering en voordeel van zijn rijk dienden op verscheidene plekken begonnen en sommige heeft hij ook voltooid. Onder deze kunnen niet ten onrechte haast als belangrijkste de basiliek van de heilige moeder Gods in Aken gezien worden, die met wonderbaarlijke kunst gemaakt is en de brug bij Mainz over de Rijn, die een halve mijl lang is – want zo groot is daar de breedte van de rivier; maar die brug is toch één jaar voor zijn verscheiden in vlam en vuur opgegaan en niet heeft hij die weer kunnen opbouwen vóór zijn dood, die onverwacht was, hoewel hij hierover nadacht om in plaats van de houten brug een stenen brug te bouwen. Hij begon ook paleizen van uitnemende kunst, één helemaal niet ver van de stad Mainz, naast de stad die Ingelheim heet, de andere te Nijmegen over de rivier de Waal, die zuidelijk langs het eiland van de Bataven stroomt. Met name evenwel waar hij ook maar vernam dat heilige kerken in zijn rijk door ouderdom in elkaar gestort waren, beval hij bisschoppen en priesters, onder wier zorg die kerken vielen, die te herstellen en hij zorgde er via gezanten voor dat ze de bevelen uitvoerden.

Molitus¹ est et classem contra bellum Nordmannicum, aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina, quae et de Gallia et de Germania septentrionalem influunt oceanum. Et quia Nordmanni Gallicum litus atque Germanicum assidua infestatione² vastabant, per omnes portus et ostia fluminum, qua naves recipi posse videbantur, stationibus³ et excubiis⁴ dispositis, ne qua⁵ hostis exire potuisset, tali munitione⁶ prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in litore provinciae Narbonensis⁷ ac Septimaniae⁸, toto etiam Italiae litore usque Romam contra Mauros⁹ nuper pyraticam¹⁰ exercere adgressos; ac per hoc nullo gravi damno vel a Mauris Italia vel Gallia atque Germania a Nordmannis diebus suis adfecta est, praeter quod Centumcellae¹¹ civitas Etruriae per prodicionem a Mauris capta atque vastata est, et in Frisia quaedam insulae Germanico litori contiguae¹² a Nordmannis depraedatae¹³ sunt.

[18] Familie

Talem eum in tuendo et ampliando¹⁴ simulque ornando regno fuisse constat. Cuius animi dotes¹⁵ et summam in qualicumque et prospero et adverso eventu constantiam

¹ moliri	bouwen
² infestatio	vijandelijkheid
³ statio	wachtpost
⁴ excubiae	wachtpost
⁵ = aliqua	ergens langs
⁶ munitio	versterking
⁷ Narbonensis	van Narbonne
⁸ Septimania:	<i>het westelijk deel van Gallia Narbonensis</i>
⁹ Mauri	de Moren
¹⁰ pyratica	piraterij
¹¹ naam van de haven	<i>gebouwd door Trajanus, waar nu de haven Civitavecchia is</i>
¹² contiguus + dat.	grenzend aan
¹³ depraedare	plunderen
¹⁴ ampliare	uibreiden
¹⁵ dos, dotis	gave, goede eigenschap, waarde

Hij heeft ook een vloot gebouwd tegen de oorlog met de Noormannen en de schepen hiervoor zijn langs de rivieren gebouwd, die vanuit Gallia en Germania in de noordelijke zee stromen. En omdat de Noormannen de Gallische en Germaanse kust met ononderbroken vijandelijkheden plunderden, zette hij verspreid over alle havens en mondingen van rivieren, waarvan men zag dat daar schepen konden worden binnengelaten, dag- en nachtwachtposten neer, opdat de vijand nergens van boord zou kunnen gaan en met zo'n versterking hield hij hen tegen. Hetzelfde deed hij in het zuiden op de kust van het gebied van Narbonne en Septimania, ook op de hele kust van Italië tot aan Rome toe tegen de Moren die onlangs begonnen waren piraterij te bedrijven; en hierdoor is met geen zware schade of door de Moren Italië of Gallië en Germanië door de Noormannen in zijn dagen getroffen, afgezien van het feit dat Centumcella, een stad in Eurië door verraad door de Moren ingenomen en verwoest is en in Friesland sommige eilanden die aan de Germaanse kust grenzen door de Noormannen geplunderd zijn.

[18] Het staat vast dat hij zodanig is geweest in het beschermen en vergroten en tegelijk het verfraaien van zijn koninkrijk. Ik zal nu vanaf dit punt zijn goede eigenschappen en uiterste standvastigheid bij welk een gebeurtenis ook,

zowel voorspoedig als ongunstig, en andere zaken die betrekking hebben op zijn privé en huiselijke leven beginnen te vertellen.

Na de dood van zijn vader heeft hij het koninkrijk met zijn broer gedeeld en heeft met zo'n groot geduld diens rivaliteit en nijd verdragen dat het allen wonderbaarlijk scheen dat hij zelfs niet door die broer tot woede gebracht heeft kunnen worden. Daarna toen hij op aansporen van zijn moeder de dochter van Desiderius, de koning van de Langobarden tot vrouw had genomen, heeft hij -het staat niet vast waarom-haar na een jaar verstiten en trouwde hij met Hildegard van het volk der Suabi, een vrouw van bijzondere adel; bij haar verwekte hij drie zoons, namelijk Karel, Pepijn, Lodewijk en evenzoveel dochters, Rotrude en Berta en Gisela. Hij had ook drie andere dochters, namelijk Theodorada, Hiltrude en Hruodhaid: twee van zijn vrouw Fastrada, die van het volk van de Oost-Franken, natuurlijk Germanen, stamde en een derde van een zekere concubine, wier naam alleen niet is overgeleverd. Na de de dood van Fastrada trouwde hij met Liutgarde van het volk der Allemannen, van wie hij geen kinderen kreeg. Na haar dood had hij vier concubines, te weten Madelgard, die hem een dochter met de naam Rothilde baarde, Gersuinda van Saksische afkomst, van wie hem een dochter met de naam Adaltrude geboren is en Regina, die hem Drogo en Hugo geboort heeft en Adallinde, bij wie hij Theoderik verwekt heeft.

Mater quoque eius Berhtrada in magno apud eum honore consenuit¹. Colebat enim eam cum summa reverentia, ita ut nulla umquam invicem² sit exorta discordia³, praeter in divortio⁴ filiae Desiderii regis, quam illa suadente acceperat. Decessit tandem post mortem Hildigardae, cum iam tres nepotes suos totidemque neptes in filii domo vidisset. Quam ille in eadem basilica, qua pater situs⁵ est, apud Sanctum Dionisium, magno cum honore fecit humari⁶. Erat ei unica soror nomine Gisla, a puellaribus annis religiosae conversationi⁷ mancipata⁸, quam similiter ut matrem magna coluit pietate. Quae etiam paucis ante obitum⁹ illius annis in eo, quo conversata¹⁰ est, monasterio decessit.

[19] De opvoeding van Karels zoons en dochters

Liberos suos ita censuit instituendos¹¹, ut tam filii quam filiae primo liberalibus studiis¹², quibus et ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, cum primum aetas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venatibus¹³ exerceri fecit, filias vero lanificio¹⁴ adsuescere¹⁵ colloque¹⁶ ac fuso¹⁷, ne per otium torperent¹⁸, operam impendere atque ad omnem

¹ consenescere, -senui	oud worden
² invicem	onderling
³ discordia	tweedracht
⁴ divortium	scheiding
⁵ situs	begraven
⁶ humare	ter aarde bestellen
⁷ conversatio	levenswijze
⁸ mancipare	overdragen
⁹ obitus 4	verscheiden
¹⁰ conversari	zich ophouden
¹¹ instituere	onderwijzen, opvoeden
¹² liberalia studia	algemene studies
¹³ venatus 4	het jagen
¹⁴ lanificium	wolbewerking
¹⁵ adsuescere + <i>dat.</i>	zich gewennen aan
¹⁶ colus <i>f</i>	spinrokken
¹⁷ fusus	spinklos
¹⁸ torpere 2	verstijfd, verlamd zijn

Ook zijn moeder Bertrada is bij hem zeer in aanzien oud geworden. Hij vereerde haar immers met het grootste respect zó dat er nooit enige onderlinge onenigheid is ontstaan, afgezien bij zijn scheiding van de dochter van koning Desiderius, die hij op haar advies tot vrouw had genomen. Uiteindelijk is hij na de dood van Hildegard overleden, toen hij al drie eigen kleinzons en even zoveel kleindochters in het huis van zijn zoon had gezien. Hij liet Hildegard in dezelfde kerk als waarin zijn vader begraven lag, de basiliek van Saint-Denis met grote eer begraven. Hij had maar één zuster die Gisela heette en die vanaf haar kinderjaren toegewijd was aan het religieuze leven en haar eerde hij net zoals zijn moeder met grote eerbied. Zij is ook een paar jaren voor zijn verscheiden in dat klooster waar ze verbleef, overleden.

[19] Hij meende dat zijn kinderen zo moesten worden onderwezen dat zowel zijn zoons als dochters eerst opgeleid werden in de algemene studies, waaraan ook hij zelf moeite besteedde. Daarna liet hij zijn zoons, wanneer de leeftijd het eenmaal toeliet, volgens gewoonte van de Franken paard rijden en zich oefenen in de jacht, maar zijn dochters liet hij zich gewennen aan wolbewerking en zich op spinrokken en spinklos toeleggen om te voorkomen dat ze door niets doen afgestompt zouden zijn en hij beval dat zij tot louter

honestatem¹ erudiri iussit. Ex his omnibus duos tantum filios et unam filiam, priusquam moreretur, amisit, Karolum, qui natu maior erat, et Pippinum, quem regem Italiae praefecerat, et Hruodtrudem, quae filiarum eius primogenita² et a Constantino Grecorum imperatore desponsata³ erat. Quorum Pippinus unum filium suum Bernhardum, filias autem quinque, Adalhaidem, Atulam, Gundradam, Berhthaidem ac Theoderadam, superstites⁴ reliquit. In quibus rex pietatis suae praecipuum documentum⁵ ostendit, cum filio defuncto nepotem patri succedere⁶ et neptes inter filias suas educari fecisset. Mortes filiorum ac filiae pro⁷ magnanimitate⁸, qua excellebat, minus patienter tulit, pietate videlicet, qua non minus insignis erat, compulsus ad lacrimas. Nuntiato etiam sibi Hadriani Romani pontificis⁹ obitu, quem in amicis praecipuum habebat, sic flevit, acsi¹⁰ fratrem aut carissimum filium amisisset. Erat enim in amicitiiis optime temperatus¹¹, ut eas et facile

¹ honestas eerbaarheid

² primogenita eerstgeborene

³ desponsare + *abl.* verloven met

⁴ superstes, -stites overlevend

⁵ documentum bewijs, blijk

⁶ succedere + *dat.* opvolgen

⁷ pro + *abl.* in vergelijking tot

⁸ magnanimitas grootmoedigheid

⁹ *Adrianus I of Hadrianus I (Rome, ca. 700 - sterfplaats onbekend, 25 december 795) was de 95ste paus. Hij was de zoon van Theodorus, een Romeins edelman. Vlak na zijn verkiezing viel Desiderius, de koning van de Lombarden, het grondgebied van de pausen binnen.*

Adrianus riep de hulp in van de koning van de Franken, Karel de Grote. Deze viel Italië binnen met een enorm leger, bestormde de regering in Pavia en nam de stad in. Desiderius vluchtte naar de abdij van Corbie in Frankrijk. Karel achtervolgde hem, en noemde zich koning van de Lombarden. Adrianus was een van de langstzittende pausen. Toen hij stierf, was hij de langstzittende paus na Petrus, maar na hem kwamen nog vier pausen die langer zouden zetelen: Pius VI, Pius IX, Leo XIII en Johannes Paulus II.

¹⁰ acsi + *coni.* alsof

¹¹ temperatus gematigd, beheerst, bezonnen

eerbaarheid zouden worden opgevoed. Van deze allen verloor hij slechts twee zoons en één dochter, voordat hij stierf: Karel, die de oudste was en Rotrude, die van zijn dochters de eerstgeborene was en verloofd was met Constantijn de keizer van de Grieken. Maar van hen heeft Pepijn één eigen zoon Bernhard, maar vijf dochters, Adelheid, Atula, Gundrada, Berthaide en Theodorada nog in leven achterliet. Met betrekking tot hen heeft de koning een bijzondere blijk van liefde getoond, toen hij ervoor had gezorgd dat na de dood van zijn zoon zijn kleinzoon zijn vader opvolgde en hij zijn kleindochters onder zijn dochters had laten opvoeden. De dood van zijn zoons en dochter heeft hij in vergelijking met zijn grootmoedigheid waarmee uitblonk minder lijdzaam verdragen omdat hij namelijk door zijn liefde, waardoor hij niet minder opviel, tot tranen gedreven was. Toen ook de dood van de Roomse paus Hadrianus hem bericht was, die hij onder zijn vrienden als bijzondere vriend had, heeft hij zo gehuild alsof hij zijn broer of dierbaarste zoon verloren had. Hij was namelijk in vriendschappen uitermate beheerst, zodat

admitteret et constantissime retineret, colebatque sanctissime quoscumque hac adfinitate¹ sibi coniunxerat.

Filiorum ac filiarum tantam in educando curam habuit, ut numquam domi positus sine ipsis caenaret², numquam iter sine illis faceret. Adequitabant³ ei filii, filiae vero pone sequebantur, quarum agmen extremum ex satellitum⁴ numero ad hoc ordinati⁵ tuebantur. Quae cum pulcherrimae essent et ab eo plurimum diligerentur, mirum dictu, quod nullam earum cuiquam aut suorum aut exterorum⁶ nuptum dare⁷ voluit, sed omnes secum usque ad obitum suum in domo sua retinuit, dicens se earum contubernio⁸ carere⁹ non posse. Ac propter hoc, licet¹⁰ alias¹¹ felix, adversae fortunae malignitatem¹² expertus est. Quod tamen ita dissimulavit¹³, acsi de eis nulla umquam alicuius probri¹⁴ suspicio exorta vel fama dispersa¹⁵ fuisset.

[20] Samenzweringen

Erat ei filius nomine Pippinus ex concubina editus, cuius inter ceteros mentionem facere distuli¹⁶, facie quidem pulcher, sed gibbo¹⁷ deformis¹. Is, cum pater bello contra

¹ adfinitas	nauwe relatie
² = cenare	eten
³ adequitare + <i>dat.</i>	rijden naast
⁴ satellites, satellitum	gevolg, lijfwacht
⁵ ordinare	benoemen
⁶ exteri <i>pl.</i>	vreemdelingen
⁷ nuptum dare	ten huwelijk geven
⁸ contubernium	het samenleven
⁹ carere + <i>abl.</i>	zijn zonder, missen
¹⁰ licet	ookal
¹¹ alias	voor de rest
¹² malignitas	boosaardigheid, kwaadaardigheid
¹³ dissimulare	verborgen houden, ontkennen
¹⁴ probrum	schande, schanddaad
¹⁵ dispergere 3	verspreiden
¹⁶ differre	uitstellen
¹⁷ gibbus	bochel

hij hen zeer makkelijk toeliet en zeer standvastig behield en hij behandelde hen zeer respectvol, wie hij ook maar met deze nauwe relatie aan zich had verbonden.

Hij hield zich zo bezig met de opvoeding van zijn zoons en dochters dat hij nooit, als hij thuis was, zonder henzelf at, nooit zonder hen een reis maakte. Zijn zonen reden naast hem, maar zijn dochters volgden achter hem en de achterkant van hun stoet werd door een aantal lijfwachten beschermd die hiertoe waren aangesteld. En hoewel zij zeer mooi waren en door hem zeer bemind werden, is het vreemd om te zeggen dat hij geen van hen aan iemand hetzij van de zijnen hetzij van de vreemdelingen ten huwelijk wilde geven, maar dat hij allen bij zich hield tot zijn dood in zijn eigen huis, terwijl hij zei dat hij hun gezelschap niet kon missen. En hierdoor heeft hij, ook al was hij verder gelukkig, de kwaadaardigheid van ongeluk ervaren. Toch heeft hij dit zo verholen, alsof over hen nooit enig vermoeden van een schanddaad was ontstaan of een gerucht daarover verspreid was.

[20] Hem was een zoon met de naam Pepijn uit een concubine geboren, van wie ik het heb uitgesteld hem te noemen onder de anderen, weliswaar mooi van gelaat, maar lelijk door een bochel. Toen zijn vader na de oorlog tegen de

¹ deformis

lelijk

Hunos suscepto in Baioaria¹ hiemaret², aegritudine simulata, cum quibusdam e primoribus Francorum, qui eum vana regni promissione inlexerant³, adversus patrem coniuravit. Quem post fraudem detectam et damnationem coniuratorum detonsus⁴ in coenobio⁵ Prumia⁶ religiosae vitae iamque volentem vacare⁷ permisit. Facta est et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio. Cuius auctores partim luminibus⁸ orbat⁹, partim membris incolomes¹⁰, omnes tamen exilio deportati sunt; neque ullus ex eis est interfectus nisi tres tantum; qui cum se, ne comprehenderentur, strictis¹¹ gladiis defenderent, aliquos etiam occidissent, quia aliter coerceri¹² non poterant, interempti¹³ sunt. Harum tamen coniurationum Fastradae reginae crudelitas causa et origo extitisse creditur. Et idcirco in ambabus contra regem conspiratum est, quia uxoris crudelitati consentiens¹⁴ a suae naturae benignitate ac solita mansuetudine¹⁵ inmaniter exorbitasse¹⁶ videbatur. Ceterum per omne vitae suae

¹ *Beieren, 792*

² *hiemare* *overwinteren*

³ *illicere* 5 *verlokken*

⁴ *detonsus* *geschoren*

⁵ *coenobium* *klooster*

⁶ *Prumia: De abdij van Prüm was een tot de Boven-Rijnse Kreits behorend abdijsvorstendom binnen het Heilige Roomse Rijk. De benedictijnerabdij in Prüm, tegenwoordig in de Duitse deelstaat Rijnland-Palts, werd in 721 gesticht door Bertrada de Oude samen met haar zoon Charibert van Laon, maar pas in 752 door koning Pepijn de Korte en zijn echtgenote Bertha met de Grote Voet (dochter van diezelfde Charibert en moeder van de latere keizer Karel de Grote) daadwerkelijk opgericht.*

⁷ *vacare* *zich wijden aan*

⁸ *lumen* *licht, oog*

⁹ *orbare + abl.* *beroven van*

¹⁰ *incolumis* *ongedeerd*

¹¹ *stringere* *trekken*

¹² *coercere* *bedwingen*

¹³ *interimere* 3, -emi, -emptus *doden*

¹⁴ *consentire + dat.* *overeenstemmen met*

¹⁵ *mansuetudo* *vriendelijkheid*

¹⁶ *exorbitare ab* *afwijken van*

Hunnen op zich genomen te hebben in Beieren overwinterde, heeft Pepijn na een ziekte te hebben voorgewend met sommigen van de eersten der Franken, die hem door een ijdele belofte van koningschap hadden verlokkt, samengezworen tegen zijn vader. Karel heeft hem nadat dit bedrog ontdekt was en na de veroordeling van de samenzweerdere toegestaan geschoren in het klooster Prumia zich te wijden aan het religieuze leven, terwijl hij dat zelf al wilde. Er is ook eerder een andere krachtige samenzwering tegen hem in Germania georganiseerd. De aanstichters hiervan zijn, deels beroofd van hun ogen, deels fysiek ongeschonden, toch allemaal in ballingschap afgevoerd; en niet één van hen is gedood afgezien van drie; omdat zij zich verdedigden met getrokken zwaarden om niet gegrepen te worden en ook anderen hadden gedood, zijn zij gedood omdat ze anders niet bedwongen konden worden. Men gelooft evenwel dat de wreedheid van koningin Fastrada de oorzaak en oorsprong van deze samenzweringen is geweest. En daarom is in beide samenzweringen tegen de koning samengezworen, omdat hij door met de wreedheid van zijn vrouw in te stemmen van de goedaardigheid van zijn eigen aard en zij normale vriendelijkheid scheen te zijn afgeweken.

tempus ita cum summo omnium amore atque favore¹ et domi et foris conversatus est, ut numquam ei vel minima iniustae crudelitatis nota² a quoquam fuisset obiecta.

[21] Karels gastvrijheid

Amabat peregrinos³ et in eis suscipiendis magnam habebat curam, adeo ut eorum multitudo non solum palatio, verum etiam regno non inmerito⁴ videretur onerosa⁵. Ipse tamen prae magnitudine animi huiuscemodi pondere⁶ minime gravabatur, cum etiam ingentia incommoda⁷ laude liberalitatis⁸ ac bonae famae mercede⁹ compensaret.

[22] uiterlijk en levensstijl

Corpore fuit amplo atque robusto¹⁰, statura eminenti, quae tamen iustam¹¹ non excederet - nam septem suorum pedum proceritatem¹² eius constat habuisse mensuram¹³ -, apice¹⁴ capitis rotundo, oculis praegrandibus¹⁵ ac vegetis¹⁶, naso paululum mediocritatem excedenti, canitie¹⁷ pulchra, facie laeta et hilari. Unde¹⁸ formae auctoritas ac dignitas tam stanti

¹ favor	gunst, sympathie
² nota	smaad, aanmerking
³ peregrinus	vreemdeling
⁴ inmerito <i>adv.</i>	ten onrechte
⁵ onerosus	belastend
⁶ pondus, ponderis	gewicht
⁷ incommodum	nadeel
⁸ liberalitas	vrijgevigheid
⁹ merces	loon
¹⁰ robustus	sterk
¹¹ iustus	in overeenstemming met het recht, te verwachten, proportioneel
¹² proceritas	lengte
¹³ mensura	maat
¹⁴ apex, apicis	kruin
¹⁵ praegrandis	zeer groot
¹⁶ vegetus	levendig
¹⁷ canities	grijsheid
¹⁸ = et inde/ ex ea re	

Maar hij heeft gedurende heel de tijd van zijn leven zich zo met opperste liefde en sympathie voor allen zowel privé als publiekelijk gedragen, dat hem nooit zelfs de kleinste smaad van onrechtvaardige wreedheid door iemand voor de voeten was geworpen.

[21] Hij hield van vreemdelingen en bij het ontvangen van hen zorgde hij zo goed voor hen dat hun menigte niet alleen met recht een last scheen voor het paleis maar voor het koninkrijk. Zelf echter ging hij vanwege zijn grootmoedigheid geenszins gebukt onder de last van deze aard, omdat hij ook de geweldige nadelen vergoedde met de lof van vrijgevigheid en het loon van een goede naam.

[22] Hij had een groot en sterk lichaam, een uitstekende gestalte, die evenwel niet buiten proporties was – want het staat vast dat zijn lengte de maat had van zijn zeven voeten- hij had een ronde kruin, zeer grote, levendige ogen, een neus die een beetje groter dan gemiddeld was, mooi grijs haar, een blij en opgewekt gezicht. Op grond hiervan kreeg zijn gestalte zowel wanneer hij stond als zat zeer veel gezag en waardigheid;

quam sedenti plurima adquirebatur¹; quamquam cervix² obesa³ et brevior venterque proiector videretur, tamen haec ceterorum membrorum celabat aequalitas⁴. Incessu⁵ firmo totaque corporis habitudine virili; voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret⁶.

Valitudine prospera, praeter quod, antequam decederet⁷, per quatuor annos crebro febribus⁸ corripiebatur, ad extremum etiam uno pede claudicaret⁹. Et tunc quidem plura suo arbitrato¹⁰ quam medicorum consilio faciebat, quos poene exosos¹¹ habebat, quod ei in cibis assa¹², quibus assuetus¹³ erat, dimittere et elixis¹⁴ adsuescere suadebant.

Exercebatur assidue equitando ac venando; quod illi gentilicium¹⁵ erat, quia vix ulla in terris natio invenitur, quae in hac arte Francis possit aequari¹⁶.

Delectabatur etiam vaporibus¹⁷ aquarum naturaliter calentium¹⁸, frequenti natatu corpus exercens; cuius adeo peritus¹ fuit, ut nullus ei iuste valeat anteferri². Ob hoc

¹ adquirere	verwerven
² cervix	hals, nek
³ obesus	vet, gezwollen
⁴ aequalitas	gelijkheid, evenwichtigheid
⁵ incessus 4	tred
⁶ convenire + <i>dat.</i>	passen bij
⁷ decedere	sterven
⁸ febris	koorts
⁹ claudicare	mank
¹⁰ arbitratus	goeddunken, believeen
¹¹ exosus	gehaat
¹² assum	gebraden vlees
¹³ assuetus + <i>dat.</i>	gewend aan
¹⁴ elixus	gekookt
¹⁵ gentilicus	volkseigen
¹⁶ aequare + <i>dat.</i>	vergelijken met
¹⁷ vapor	damp
¹⁸ calere	warm zijn

hoewel zijn nek dik en te kort scheen en zijn buik nogal uitstak, verborg toch de evenwichtigheid van de rest van zijn leden dit. Hij had een vaste tred en een absoluut mannelijke lichaamshouding en weliswaar een duidelijke stem, maar een die minder bij zijn lichaamsvorm paste.

Hij had een goede gezondheid, afgezien van het feit dat hij gedurende vier jaren, voordat hij stierf, vaak door koortsaanvallen werd aangetast en tenslotte ook met één voet hinkte. Ook toen deed hij in ieder geval meer naar eigen goeddunken dan op advies van de artsen, die hij haast haatte omdat zij hem aanrieden bij de maaltijden rood vlees waaraan hij gewend was, te laten staan en zich te wennen aan gekookt vlees.

Hij oefende zich continu in paardrijden en jagen; dat was hem volkseigen, omdat er nauwelijks op aarde een volk gevonden wordt, dat zich met de Franken in deze kunst kan meten.

Hij genoot ook van dampen van wateren die van nature warm zijn, terwijl hij zijn lichaam vaak oefende in het zwemmen; en daarin was hij zo ervaren, dat niemand zicht met recht boven hem kon plaatsen.

¹ peritus + *gen.*

ervaren in

² anteferre + *dat.*

stellen boven

etiam Aquisgrani¹ regiam extruxit ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim² habitavit. Et non solum filios ad balneum, verum optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis turbam invitavit, ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una³ lavarentur⁴.

[23] Kleding

Vestitu⁵ patrio, id est Francico, utebatur. Ad corpus camisam⁶ lineam, et feminalibus⁷ lineis induebatur, deinde tunicam, quae limbo⁸ serico⁹ ambiebatur¹⁰, et tibialia¹¹; tum fasciis¹² crura et pedes calciamentis¹³ constringebat et ex pellibus lutrinis¹⁴ vel murinis¹⁵ thorace¹⁶ confecto umeros ac pectus hieme muniebat, sago¹⁷ veneto¹⁸ amictus¹⁹ et gladio semper accinctus, cuius capulus²⁰ ac balteus²¹ aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato²² ense utebatur, quod

¹ Aquisgranum	Aken
² perpetim	continu
³ una	tegelijk
⁴ lavare	baden
⁵ vestitus	kleding
⁶ camisa	hemd
⁷ feminalia <i>n.pl.</i>	onderbroek, banden om het been
⁸ limbus	zoom
⁹ sericus	zijden
¹⁰ ambire	omgeven
¹¹ tibialia <i>n.pl.</i>	banden om het been
¹² fasciola	band
¹³ calceamentum	schoeisel
¹⁴ lutrinus	otter-, otterkleurig
¹⁵ murinus	muizen-, muiskleurig
¹⁶ thorax	pantser, wambuis
¹⁷ sagum	korte wollen mantel
¹⁸ venetus	zeekleurig, blauw
¹⁹ amictus	gekleed
²⁰ capulus	handvat
²¹ balteus	gordel, schouderriem
²² gemmatus	van edelstenen voorzien

Hierom bouwde hij ook in Aken een paleis en woonde hij daar continu de laatste jaren van zijn leven tot aan zijn dood. En niet alleen nodigde hij zijn zoons uit naar het bad, maar ook aanzienlijken en vrienden, soms zelfs een groep van zijn gevolg en lijfwachten, zodat soms wel honderd mensen of meer dan dat tegelijk aan het baden waren.

[23] Hij gebruikte traditionele, dat wil zeggen, Frankische kleding. Op zijn lichaam droeg hij een linnen hemd en een linnen onderbroek, daarna een tuniek, die met een linnen zoom omgeven werd en banden om de benen; verder wikkelde hij zijn benen en voeten in banden als schoeisel en hij beschermde zijn borst in de winter met een wambuis gemaakt van otter- en muizenhuiden, gekleed in een blauwe mantel en altijd voorzien van een zwaard, waarvan het handvat en de schouderriem of van goud of van zilver was. Herhaaldelijk geruikte hij ook een zwaard met edelstenen,

tamen nonnisi¹ in praecipuis festivitatibus vel si quando exterarum gentium legati venissent. Peregrina vero indumenta², quamvis pulcherrima, respuebat³ nec umquam eis indui patiebatur, excepto quod Romae semel Hadriano pontifice petente et iterum Leone successore eius supplicante⁴ longa tunica et clamide⁵ amictus, calceis⁶ quoque Romano more formatis induebatur. In festivitatibus veste auro texta et calciamentis gemmatis et fibula⁷ aurea sagum adstringente⁸, diademate⁹ quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat. Aliis autem diebus habitus eius parum¹⁰ a communi ac plebeio abhorrebat¹¹.

[24] Eten en drinken

In cibo et potu temperans¹², sed in potu temperantior, quippe qui¹³ ebrietatem¹⁴ in qualicumque homine, nedum¹⁵ in se ac suis, plurimum abhominabatur¹⁶. Cibo enim non adeo abstinere¹⁷ poterat, ut saepe quereretur noxia¹⁸ corpori suo esse ieiunia¹⁹. Convivabatur²⁰ rarissime, et hoc praecipuis

¹ nonnisi	slechts
² indumentum	kleding
³ respuere	afwijzen, verachten
⁴ suplicare	verzoeken, smeken
⁵ clamis	wollen bovenmantel (Grieks)
⁶ calceus	schoen
⁷ fibula	fibula, speld
⁸ adstringere	samenbinden, vastzetten
⁹ diadema	hoofdband, diadeem
¹⁰ parum	te weinig, niet bijzonder
¹¹ abhorrere a	afwijken van
¹² temperans	matig
¹³ quippe qui	aangezien hij
¹⁴ ebrietas	dronkenschap
¹⁵ nedum	laat staan
¹⁶ abominari	verafschuwen
¹⁷ abstinere + <i>abl.</i>	zich onthouden van
¹⁸ noxius	schadelijk
¹⁹ ieiunium	vasten, honger
²⁰ convivari	in gezelschap eten

maar alleen bij bijzondere festiviteiten of als er een keer gezanten van buitenlandse volken gekomen waren. Maar buitenlandse kleren, ook al waren ze zeer mooi, wees hij af en nooit liet hij zich daarin kleden met uitzondering van de keer dat hij in Rome éénmaal op verzoek van paus Hadrianus en een tweede keer toen diens opvolger Leo erom smeekte, gekleed in een lange tuniek en wollen bovenmantel, ook schoenen aantrok die naar Romeinse gewoonte gemaakt waren. Bij festiviteiten schreed hij voort versierd met kleren die met goud geweven waren en met schoenen voorzien van edelstenen en een gouden speld die de mantel vastzette en ook met een diadeem van goud en edelstenen. Op andere dagen week zijn kleding niet bijzonder af van de algemene kleding van het volk.

[24] Met eten en drinken was hij gematigd, maar gematigder met drinken, omdat hij dronkenschap bij welke mens dan ook, laat staan bij zichzelf en de zijnen, verafschuwde. Van voedsel immers kon hij zo zeer niet afblijven dat hij dikwijls klaagde dat honger schadelijk was voor zijn lichaam. Zeer zelden at hij in gezelschap en dit alleen op bijzondere

tantum festivitibus, tunc tamen cum magno hominum numero. Caena cotidiana quaternis tantum ferculis¹ praebebatur, praeter assam, quam venatores veribus² inferre solebant, qua ille libentius quam ullo alio cibo vescebatur³. Inter caenandum aut aliquod acroama⁴ aut lectorem audiebat. Legebantur ei historiae et antiquorum res gestae. Delectabatur et libris sancti Augustini, praecipueque his qui de civitate Dei praetitulati⁵ sunt. Vini et omnis potus⁶ adeo parcus⁷ in bibendo erat, ut super⁸ caenam raro plus quam ter biberet. Aestate post cibum meridianum pomorum aliquid sumens ac semel bibens, depositis vestibibus et calciamentis, velut⁹ noctu solitus erat, duabus aut tribus horis quiescebat.

Noctibus sic dormiebat, ut somnum quater aut quinques non solum expergescendo¹⁰, sed etiam desurgendo¹¹ interrumperet. Cum calciaretur¹² et amiciretur¹³, non tantum amicos admittebat, verum etiam, si comes palatii¹⁴ litem aliquam esse diceret, quae sine eius iussu definiri non posset, statim litigantes¹⁵ introducere iussit et, velut pro tribunali¹⁶

¹ ferculum	gang
² veru <i>n.</i> -us	braadspit
³ vesci + <i>abl.</i>	eten
⁴ acroama	muzikale uitvoering, muzikant
⁵ praetitulatus	getiteld
⁶ potus 4	drank
⁷ parcus + <i>gen.</i>	matig in
⁸ super + <i>acc.</i>	tijdens
⁹ velut	zoals
¹⁰ expergescere	wakker worden
¹¹ desurgere	opstaan
¹² calciare	schoeien
¹³ amicire	aantrekken
¹⁴ comes palatii	hofmeier
¹⁵ litigare	ruzie maken
¹⁶ tribunal <i>n.</i>	verhoging, rechterstoel

festiviteiten, maar dan ook met een groot aantal mensen. Het dagelijkse maal werd slechts in telkens vier gangen opgediend, naast het rode vlees, dat jagers aan speten plachten binnen te brengen, dat hij liever at dan enig ander voedsel. Tijdens het eten luisterde hij hetzij naar een muzikant of een voorlezer. Voor hem werden geschiedenissen en verrichte daden der ouden voorgelezen. Ook schiep hij behagen in de boeken van de heilige Augustinus en met name in die, die de titel 'De Civitate Dei' hebben. Hij was zo matig met wijn en iedere drank tijdens het drinken dat hij tijdens het maal zelden meer dan drie bekers dronk. In de zomer at hij na het middagmaal een appel en dronk hij één beker en daarna na zijn kleren en schoeisel afgelegd te hebben, zoals hij dat gewoon was in de nacht, rustte hij twee of drie uren.

In de nachten sliep hij zo, dat hij zijn slaap vier of vijf keer niet alleen door wakker te worden onderbrak, maar zelfs door op te staan. Wanneer hij zijn schoeisel aan deed en zich kleedde, liet hij niet alleen vrienden bij zich, maar ook beval hij, als zijn hofmeier zei dat er een ruzie was die niet zonder zijn bevel beëindigd kon worden, onmiddellijk de strijdende partijen binnen te brengen en alsof hij voor op een podium.

sederet, lite cognita¹ sententiam dixit; nec hoc tantum eo tempore, sed etiam quicquid ea die cuiuslibet officii agendum aut cuiquam ministrorum iniungendum² erat expediebat³.

[25] Leergierigheid

Erat eloquentia copiosus⁴ et exuberans⁵ poteratque quicquid vellet apertissime exprimere. Nec patrio tantum sermone contentus, etiam peregrinis linguis ediscendis⁶ operam impendit⁷. In quibus Latinam ita didicit, ut aequae illa ac patria lingua orare sit solitus, Grecam vero melius intellegere quam pronuntiare poterat. Adeo quidem facundus⁸ erat, ut etiam dicaculus⁹ appareret.

Artes liberales studiosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus¹⁰ magnis adiciebat honoribus. In discenda grammatica Petrum Pisanum diaconem senem audivit, in ceteris disciplinis Albinum cognomento Alcoinum, item diaconem, de Britannia Saxonici generis hominem, virum undecumque¹¹ doctissimum, praeceptorem habuit, apud quem et rethoricae et dialecticae¹², praecipue tamen astronomiae ediscendae plurimum et temporis et laboris inpertivit¹³. Discebat artem computandi et intentione sagaci¹⁴ siderum cursum curiosissime rimabatur¹.

¹ cognoscere	onderzoeken
² iniungere	opleggen
³ expedire	in orde brengen
⁴ copiosus	eloquent
⁵ exuberans	rijkelijk, overlopend
⁶ ediscere	grondig leren
⁷ operam impendere + <i>dat.</i>	zich toeleggen op
⁸ facundus	welsprekend
⁹ dicaculus	tamelijk geestig, vinnig
¹⁰ venerari	ontzag hebben voor
¹¹ undecumque	waarvandaan ook maar
¹² dialectica	de dialectiek
¹³ inpertire	toedelen, verlenen
¹⁴ sagax	scherpzinnig, slim

zitting hield, sprak hij vonnis nadat de twist onderzocht was; en niet alleen regelde hij dit op dat moment, maar ook al wat die dag van welke taak ook gedaan moest worden of aan iemand van de dienaren opgelegd moest worden.

[25] Op het gebied van de welsprekendheid was hij woordrijk en exuberant en hij kon alwat hij wilde zeer duidelijk uitdrukken. En niet met alleen de vaderlandse taal tevreden, deed hij ook zijn best om vreemde talen te leren. Onder andere leerde hij ook zó Latijn zodat hij gewoon was die net zoals zijn moers taal te spreken, maar Grieks kon hij beter begrijpen dan spreken. Hij was in ieder geval zo welsprekend dat hij ook tamelijk geestig bleek.

Hij beoefende zeer energiek de algemene wetenschappen en eerde hun leermeesters zeer en voorzag hen met grote eerbewijzen. Bij het leren van grammatica luisterde hij naar Petrus van Pisa een oude diaken en bij de andere wetenschappen heeft hij Albinus, bijgenaamd Alcuinus, evenzo diaken, een man uit Brittania van het Saksenvolk, een man in ieder opzicht uiterst geleerd, als leermeester, bij wie hij aan en het leren van retorica en dialectiek, vooral evenwel astronomie zowel zeer veel tijd als ook energie besteed heeft. Hij leerde de vaardigheid van rekenen en met een scherpzinnige inspanning vorste hij zeer nieuwsgierig de loop der sterren uit.

Temptabat et scribere tabulasque¹ et codicellos² ad hoc in lecto sub cervicalibus³ circumferre solebat, ut, cum vacuum⁴ tempus esset, manum litteris effigiendis⁵ adsuesceret, sed parum successit labor praeposterus⁶ ac sero⁷ inchoatus⁸.

[26] Religiositeit

Religionem Christianam, qua ab infantia fuerat inbutus⁹, sanctissime et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae pulchritudinis basilicam Aquisgrani extruxit auroque et argento et luminaribus¹⁰ atque ex aere solido cancellis¹¹ et ianuis adornavit. Ad cuius structuram¹² cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda¹³ curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad¹⁴ eum valitudo permiserat, impigre frequentabat, curabatque magnopere, ut omnia quae in ea gerebantur cum qua maxima fierent honestate¹⁵, aedituos¹⁶ creberrime commonens, ne quid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permetterent. Sacrorum vasorum¹⁷ ex auro et

¹ tabula	geschrift
² codicellus	schrijftafeltje
³ cervical <i>n.</i>	hoofdkussen
⁴ vacuus	vrij
⁵ effigere	vormen
⁶ praeposterus	verkeerd
⁷ sero	laat, te laat
⁸ inchoare	beginnen
⁹ imbuere + <i>acc.</i> + <i>abl.</i>	iemand inwijden, opleiden in
¹⁰ luminare <i>n.</i>	licht, lamp
¹¹ cancellus	koorhek, traliewerk
¹² structura	bouw
¹³ devehere	vervoeren uit, laten halen uit
¹⁴ quoad	voor zover als
¹⁵ honestas	eerbaarheid
¹⁶ aedituus	tempelwachter, koster
¹⁷ vasa <i>n.pl.</i>	vaatwerk

Hij probeerde ook te schrijven en hij was gewoon met geschriften en met schrijftafeltjes in zijn bed onder zijn kussens rond te zeulen opdat hij, wanneer er vrije tijd was, zijn hand eraan zou doen gewennen letters te schrijven, maar zijn inspanning maakte weinig vorderingen, want die moeite was verkeerd en te laat begonnen.

[26] Het christelijke geloof, waarin hij vanaf zijn prille jeugd ingewijd was, heeft hij zeer vroom en met de grootste toewijding beleden en daarom heeft hij een basiliek van de grootste schoonheid in Aken gebouwd en die versierd met met goud en zilver en lampen en traliewerk en met deuren van zuiver goud. En omdat hij voor de bouw ervan nergens anders vandaan zuilen en marmer kon hebben, liet hij het uit Rome en Ravenna aanvoeren. Hij bezocht de kerk zowel in de ochtend als in de avond onvermoeid, evenzo in nachtelijke uren en ten tijde van een misoffer, zolang als zijn gezondheid dat had toegelaten en hij stopte er zeer energie in dat alles wat in die kerk gebeurde met de grootst mogelijke eerbaarheid gebeurde, terwijl hij de kosters zeer vaak vermaande dat ze niet toestonden dat er iets onbetamelijks of schandelijks hetzij naar binnen gebracht werd hetzij daar achterbleef. Van het heilige gouden en zilveren

argento vestimentorumque sacerdotalium¹ tantam in ea copiam procuravit, ut in sacrificiis² celebrandis ne ianitoribus³ quidem, qui ultimi⁴ ecclesiastici ordinis sunt, privato habitu ministrare⁵ necesse fuisset. Legendi atque psallendi⁶ disciplinam⁷ diligentissime emendavit⁸. Erat enim utriusque admodum eruditus⁹, quamquam ipse nec publice legeret nec nisi submissim¹⁰ et in commune¹¹ cantaret.

[27] Barmhartigeid en Rome

Circa pauperes sustentandos¹² et gratuitam¹³ liberalitatem, quam Greci eleemosinam vocant, devotissimus¹⁴, ut qui¹⁵ non in patria solum et in suo regno id facere curaverit, verum trans maria in Syriam et Aegyptum atque Africam, Hierosolimis, Alexandriae atque Cartagini, ubi Christianos in paupertate vivere conpererat¹⁶, penuriae illorum conpatiens¹⁷ pecuniam mittere solebat; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut Christianis sub eorum dominatu degentibus¹⁸ refrigerium¹ aliquod ac relevatio² proveniret.

¹ sacerdotalis	priester-
² sacrificium	misoffer
³ ianitor	deurwachter, portier
⁴ ultimus	uiterst, laagst
⁵ ministrare	dienen
⁶ psallere	zingen (<i>psalmen</i>)
⁷ disciplina	scholing
⁸ emendare	verbeteren
⁹ eruditus + <i>gen.</i>	onderwezen in
¹⁰ submissim	zacht
¹¹ incommune	gemeenschappelijk
¹² sustentare	ondersteunen
¹³ gratuitus	belangeloos
¹⁴ devotis	toegewijd
¹⁵ ut qui + <i>coni.</i>	omdat hij
¹⁶ comperire	vernemen
¹⁷ compati + <i>dat.</i>	medelijden hebben met
¹⁸ degere	leven

vaatwerk en van de priesterkleding zorgde hij voor zo'n grote hoeveelheid in die kerk dat het bij het vieren van de missen zelfs niet voor de koster die onderaan de clericale orde staan, noodzakelijk was te dienen in eigen kleding. Hij heeft de scholing van het voorlezen en zingen van psalmen zeer nauwgezet verbeterd, hoewel hijzelf noch in het openbaar voorlas noch zong tenzij zacht en gemeenschappelijk.

[27] Betreffende het onderhouden van armen en belangeloze uitdeling, die de Grieken aalmoes noemen, was hij zeer toegewijd, want hij liet dit niet alleen in zijn vaderland en in zijn koninkrijk doen, maar ook was hij gewoon over de zeeën naar Syrië en Egypte en Africa, in Jeruzalem, Alexandrië en Carthago, waarvan hij vernomen had dat daar christenen in armoede leefden, geld sturen, omdat hij met hun armoede te doen had; daarom streefde hij vooral naar vriendschappelijke banden met overzeese koningen opdat enige afkoeling en verlichting de christenen die onder hun heerschappij leefden kon bereiken.

¹ refrigerium

afkoeling

² relevatio

verlichting

Colebat prae ceteris sacris et venerabilibus¹ locis apud Romam ecclesiam beati Petri apostoli; in cuius donaria² magna vis pecuniae tam in auro quam in argento necnon³ et gemmis⁴ ab illo congesta est. Multa et innumera pontificibus⁵ munera missa. Neque ille toto regni sui tempore quicquam duxit⁶ antiquius⁷, quam ut urbs Roma sua opera suoque labore vetere polleret⁸ auctoritate, et ecclesia sancti Petri per illum non solum tuta ac defensa, sed etiam suis opibus prae⁹ omnibus ecclesiis esset ornata atque ditata¹⁰. Quam cum tanti penderet¹¹, tamen intra XLVII annorum, quibus regnaverat, spatium quater tantum illo¹² votorum solvendorum ac supplicandi¹³ causa profectus est.

[28] De keizerskroning

Ultimi adventus sui non solum hae fuere causae, verum etiam quod Romani Leonem pontificem multis affectum¹⁴ iniuriis, erutis¹⁵ scilicet oculis linguaque amputata¹⁶, fidem regis implorare compulerunt. Idcirco Romam veniens propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, ecclesiae statum ibi totum hiemis tempus extraxit¹⁷. Quo tempore imperatoris et

¹ venerabilis	eerbiedwaardig
² donarium	offeraltaar, tempel
³ necnon et	en ook
⁴ gemma	edelsten
⁵ pontifex	bisschop, paus
⁶ ducere	leiden, menen
⁷ antiquius	belangrijker
⁸ pollere	vermogen, invloed hebben
⁹ prae + <i>abl.</i>	meer dan
¹⁰ ditare	verrijken
¹¹ tanti pendere 3	zoveel waard achten
¹² illo	daarheen
¹³ supplicare	bidden (op de knieën, nederig)
¹⁴ afficere + <i>abl.</i> 5	treffen met
¹⁵ eruere 3	uitrukken
¹⁶ amputare	afsnijden
¹⁷ extrahere	doorbrengen

Hij vereerde boven andere heilige en eerbiedaardige plaatsen bij Rome de kerk van de gelukzalige apostel Petrus; naar diens kerk is door hem een groot vermogen zowel in goud als zilver en ook in edelstenen bijeengebracht. Vele en ontelbare geschenken zijn aan de pausen gestuurd. En niet heeft hij in heel zijn regeerperiode iets belangrijker geacht dan dat de stad Rome door zijn inzet en zijn werk invloed had door gezag en dat de kerk van de heilige Petrus door hem niet allen in veiligheid was en verdedigd was maar ook door zijn vermogen boven alle kerken versierd en verrijkt was. Hoewel hij die kerk zo belangrijk vond, is hij toch slechts vier keer in de tijdspanne van 47 jaren, waarin hij koning was geweest, daarheen vertrokken om zijn geloften in te lossen en om te bidden.

[28] Van de laatste keer dat hij in Rome kwam, waren dat niet alleen de redenen, maar ook het feit dat de Romeinen paus Leo ertoe hebben gedreven door hem met veel onrechten te treffen, door namelijk zijn ogen uit te steken en tong af te snijden, de hulp van de koning in te roepen. Daarom kwam hij naar Rome om de toestand van de kerk, die al te zeer in beroering was gebracht te herstellen en daarvoor bracht hij daar de hele wintertijd door. In die tijd kreeg hij de titel 'keizer' en 'augustus'.

augusti nomen accepit. Quod primo in tantum¹ aversatus est, ut adfirmaret se eo die, quamvis praecipua festivitas esset, ecclesiam non intraturum, si pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis imperatoribus super hoc indignantibus², magna tulit patientia. Vicitque eorum contumaciam³ magnanimitate, qua eis procul dubio longe praestantior⁴ erat, mittendo ad eos crebras legationes et in epistolis fratres eos appellando.

[29] Wetten, namen van maanden en winden

Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret⁵ multa legibus populi sui deesse - nam Franci duas habent leges, in plurimis locis valde diversas - cogitavit quae deerant addere et discrepantia unire⁶, prava quoque ac perperam⁷ prolata⁸ corrigere, sed de his nihil aliud ab eo factum est, nisi quod pauca capitula⁹, et ea imperfecta, legibus addidit. Omnium tamen nationum, quae sub eius dominatu erant, iura quae scripta non erant describere ac litteris mandari fecit. Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit. Inchoavit¹⁰ et grammaticam patrii sermonis.

¹ in tantum	zozeer
² indignari	verontwaardigd zijn
³ contumacia	eigenzinnigheid, onbuigzaamheid
⁴ praestans + <i>dat.</i>	iem. overtreffend
⁵ advertere	opmerken
⁶ unire	verenigen
⁷ perperam	onjuist, per vergissing
⁸ proferre	aanhalen
⁹ capitulum	passage, hoofdstuk
¹⁰ inchoare	beginnen

Maar eerst heeft hij zich daartegen zozeer verzet dat hij verzekerde dat hij op die dag, hoewel het een bijzondere feestdag was, de kerk niet zou betreden, als hij het plan van de paus van tevoren had kunnen weten. Met grote lijdzaamheid verdroeg hij evenwel de afgunst wegens de verkregen titel, want de Romeinse heersers waren hierom verontwaardigd. Hij overwon hun koppigheid door zijn grootmoedigheid, waarnee hij zonder twijfel hen veel meer de loef afstak; hij zond namelijk talrijke gezantschappen naar hen en in brieven noemde hij hen 'broeders'.

[29] Na het aanvaarden van de keizerlijke titel heeft hij, toen hij opmerkte dat veel aan de wetgeving van zijn volk ontbrak -want de Franken hebben twee wetsystemen, die zeer verschillend zijn op zeer veel punten- bedacht wat ontbrak toe te voegen en waar er verschillen waren die te harmoniseren en ook wat slecht was en ten onrechte aangehaald te verbeteren, maar hiervan is door hem niets anders gedaan dan dat hij een paar hoofdstukken, en die nog wel niet afgemaakt, heeft toegevoegd aan de wetten. Hij liet van al die volken, die onder zijn zeggenschap waren de rechten die niet opgeschreven waren, opschrijven en aan papier toevertrouwen. Evenzo liet hij Germaanse en zeer oude liederen waarin de daden en oorlogen van oude koningen bezongen werden, opschrijven en aan het nageslacht overleveren. Hij begon ook met een grammatica van zijn moedertaal.

Mensibus etiam iuxta¹ propriam linguam vocabula inposuit, cum ante id temporis apud Francos partim Latinis, partim barbaris nominibus pronuntiarentur. Item ventos duodecim propriis appellationibus² insignivit³, cum prius non amplius⁴ quam vix quattuor ventorum vocabula possent inveniri. Et de mensibus quidem Ianuarium uuintarmanoth, Februarium hornung⁵, Martium lenzinmanoth⁶, Aprilem ostarmanoth⁷, Maium uuinnemanoth⁸, Iunium brachmanoth⁹, Iulium heuumanoth¹⁰, Augustum aranmanoth¹¹, Septembrem uuitumanoth¹², Octobrem uuindumemanoth¹³, Novembrem herbistmanoth¹⁴, Decembrem heilagmanoth¹⁵ appellavit.

Ventis vero hoc modo nomina inposuit, ut subsolanum vocaret ostroniuuint¹⁶, eurum ostsundroni¹⁷, euroaustum sundostroni¹⁸, austrum sundroni, austroafricanum sunduestroni, africanum uuestsundroni, zefyrum uuestroni, chorum uuestnordroni, circium norduestroni, septentrionem nordroni, aquilonem nordostroni, vulturnum ostnordroni.

¹ iuxta + <i>acc.</i>	volgens
² appellatio	naam
³ insignire	kenbaar maken
⁴ amplius <i>adv.</i>	meer
⁵ hornung	sprokkelmaand
⁶ lenzinmanoth	de lente maand
⁷ ostarmanoth	de maand van de godin Ostara
⁸ uuinnemanoth	weidemaand
⁹ brachmanoth	zomermaand
¹⁰ heuumanoth	hooimaand
¹¹ aranmanoth	oogstmaand
¹² uuitumanoth	houtmaand
¹³ uuindumemanoth	wijnoogstmaand
¹⁴ herbistmanoth	herfstmaand
¹⁵ heilagmanoth	heilige maand
¹⁶ ostroniuuint	oostenwind
¹⁷ ostsundroni	oostzuidenwind
¹⁸ sundostroni	zuidoostenwind

Ook de maanden gaf hij volgens zijn eigen taal namen, hoewel die voor die tijd bij de Franken deels met Latijnse namen deels met Germaanse namen in het openbaar werden aangeduid. Evenzo liet hij de twaalf winden met eigen namen kenbaar maken, hoewel voor die tijd met moeite niet meer dan de namen van vier winden gevonden konden worden. En van de maanden noemde hij in ieder geval januari wintermaand, februari sprokkelmaand, maart lentemaand, april ostarmaand, mei weidemaand, juni zomermaand, juli hooimaand, augustus oogstmaand, september houtmaand, oktober wijnoogstmaand, november herfstmaand en december heilige maand.

De winden echter gaf hij zo een naam, dat hij subsolanus oostenwind noemde, de eurus oostzuidenwind, de euroauster de zuidoostenwind, de auster de zuidenwind, de austroafricanus de zuidwestenwind, de africanus de westzuidenwind, zefyrus de westenwind, chorus de westnoordenwind, circius de noordwestenwind, septentrio de noordenwind, aquilo de noordoostenwind, vulturnus de oostnoordenwind.

[30] Karels dood

Extremo vitae tempore, cum iam et morbo et senectute premeretur, evocatum ad se Hludowicum filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildigardae supererat, congregatis¹ sollemniter² de toto regno Francorum primoribus, cunctorum consilio consortem³ sibi totius regni et imperialis nominis heredem⁴ constituit, inpositoque capiti eius diademate imperatorem et augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore; nam divinitus⁵ ei propter regni utilitatem videbatur inspiratum. Auxitque maiestatem eius hoc factum et exteris nationibus non minimum terroris incussit⁶. Dimisso deinde in Aquitaniam filio, ipse more solito, quamvis senectute confectus⁷, non longe a regia Aquensi⁸ venatum⁹ proficiscitur, exactoque¹⁰ in huiusmodi negotio¹¹ quod reliquum erat autumnii, circa Kalendas Novembris Aquasgrani revertitur.

Cumque ibi hiemaret, mense Ianuario febre valida correptus decubuit¹². Qui statim, ut in febribus solebat, cibi sibi abstinentiam¹³ indixit, arbitratus hac continentia¹ morbum posse depelli vel certe mitigari. Sed accedente ad febrem

¹ congregare	bijeenbrengen
² sollemnis	feestelijk, gebruikelijk
³ consors + <i>gen.</i>	deelgenoot van
⁴ heres, heredis	erfgenaar
⁵ divinitus <i>adv.</i>	van godswege
⁶ incutere, icussi	bezorgen
⁷ confectus	afgemat
⁸ Aquensis	van Aken
⁹ venari	jagen, <i>sup. 1</i>
¹⁰ exigere	doorbrengen
¹¹ negotium	bezigheid
¹² decumbere	gaan liggen
¹³ abstinentia	onthouding

[30] In de laatste tijd van zijn leven, toen hij al last had van zowel ziekte als ouderdom, riep hij zijn zoon Lodewijk bij zich, de koning van Aquitanië, de enige van de zonen van Hildegard die nog in leven was en stelde hij met goedkeuring van allen, nadat de eersten uit heel het rijk van de Franken plechtig verzameld waren, hem aan tot deelgenoot van heel het koninkrijk samen met hem en tot erfgenaam van de keizerlijke titel en toen hij op zijn hoofd een diadeem gezet had, beval hij dat hij keizer en augustus genoemd werd. Dit plan van hem is door allen, die aanwezig waren, met groot bijval aanvaard; want het scheen hem vanwege het nut van het koninkrijk van godswege ingegeven. Deze handeling vergrootte zijn aanzien en heeft vreemde volkeren niet zeer geringe angst bezorgd. Toen hij daarna zijn zoon naar Aquitanië had laten gaan, vertrok hijzelf naar oude gewoonte, hoewel hij door ouderdom afgepeigerd was, om niet ver van zijn paleis te Aken te jagen en toen hij wat er nog over was van de herfst, met deze bezigheid had doorgebracht, keerde hij rond de eerste van november in Aken terug.

Toen hij hier de winter doorbracht, werd hij in de maand januari bedlegerig, toen hij ten prooi gevallen was aan een heftige koorts. Hij legde zichzelf, zoals hij gewoon was bij koortsaanvallen onthouding van voedsel op, want hij meende dat daardoor de ziekte verdreven kon worden of in ieder geval verzacht. Maar toen bij de koorts ook nog pijn in

¹ continentia

matigheid, zelfbeheersing

lateris¹ dolore, quem Greci pleuresin² dicunt, illoque adhuc inedia³ retinente⁴ neque corpus aliter quam rarissimo potu⁵ sustentante, septimo, postquam decubuit, die, sacra communione percepta, decessit, anno aetatis suae septuagesimo secundo et ex quo regnare coeperat quadragesimo septimo, V. Kalendas Februarii⁶, hora diei tertia.

[31] De begrafenis

Corpus more sollemni lotum⁷ et curatum et maximo totius populi luctu⁸ ecclesiae inlatum atque humatum est. Dubitatum est primo, ubi reponi deberet, eo quod ipse vivus de hoc nihil praecepisset⁹. Tandem omnium animis sedit¹⁰ nusquam eum honestius tumulari¹¹ posse quam in ea basilica, quam ipse propter¹² amorem Dei et domini nostri Iesu Christi et ob¹³ honorem sanctae et aeternae virginis, genetricis¹⁴ eius, proprio sumptu¹⁵ in eodem vico construxit. In hac sepultus est eadem die, qua defunctus est, arcusque¹⁶

¹ latus, lateris	zijde
² pleuresis	longontsteking
³ inedia	vasten, het vermogen om eten binnen te houden
⁴ retinere	tegenhouden, in de weg staan
⁵ potus 4	drinken, drank
⁶ 28 januari (814)	
⁷ lavare, lautus/lotus	wassen
⁸ luctus	rouw
⁹ praecipere	voorschrijven
¹⁰ animo + <i>gen.</i> sedere	iemand is ervan overtuigd
¹¹ tumulare	begraven
¹² propter + <i>acc.</i>	wegens
¹³ ob + <i>acc.</i>	wegens
¹⁴ genetrix	moeder
¹⁵ sumptus 4	uitgaven
¹⁶ arcus 4	boog, welving

de zijde kwam, die de Grieken pleuresis noemen en hij nog steeds bleef vasten en zijn lichaam niet anders dan met zeer weinig drinken ondersteunde, is hij op de zevende dag nadat hij op bed was komen te liggen, na de heilige communie te hebben ontvangen gestorven in het 72^e jaar van zijn leven en in het 47^e jaar vanaf het moment dat hij koning was geworden, op 28 januari, op het derde uur.

[31] Zijn lichaam is volgens de gebruikelijke gewoonte gewassen en vezorgd en met zeer grote rouw van het hele volk de kerk binnengebracht en daar begraven. Aanvankelijk twijfelde men waar hij te ruste gelegd moest worden en wel omdat hijzelf tijdens zijn leven hierover niets had voorgeschreven. Tenslotte waren allen ervan overtuigd dat hij nergens eervoller begraven kon worden dan in die basiliek die hijzelf uit liefde voor God en onze heer Jezus Christus en vanwege de eer van de heilige en eeuwige maagd, zijn moeder, met eigen geld in dezelfde plaats heeft laten bouwen. Hij is op diezelfde dag begraven, waarop hij gestorven is en er is een vergulde welving boven zijn graf

supra tumulum deauratus¹ cum imagine et titulo² exstructus.

Titulus ille hoc modo descriptus est:

SUB HOC CONDITORIO³ SITUM EST CORPUS KAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI⁴ IMPERATORIS, QUI REGNUM FRANCORUM NOBILITER AMPLIAVIT⁵ ET PER ANNOS XLVII FELICITER REXIT. DECESSIT SEPTUAGENARIUS⁶ ANNO DOMINI DCCCXIII, INDICTIONE⁷ VII, V. KAL. FEBR.

[32] Voortekenen van de naderende dood

Adpropinquantis finis conplura fuere prodigia⁸, ut non solum alii, sed etiam ipse hoc minitari⁹ sentiret. Per tres continuos vitaeque termino¹⁰ proximos annos et solis et lunae creberrima defectio¹¹ et in sole macula¹² quaedam atri coloris septem dierum spatio visa. Porticus, quam inter basilicam et regiam operosa¹³ mole¹⁴ construxerat, die ascensionis¹⁵ Domini subita ruina usque ad fundamenta

¹ deauratus	verguld
² titulus	opschrift
³ conditorium	grafmonument, doodkist
⁴ orthodoxus	rechtzinnig
⁵ ampliare	verruimen
⁶ septuagenarius	zeventig jaar oud
⁷ indictio	indictie; vijftienjarige cyclus van belastingherziening
⁸ prodigium	voorteken
⁹ minitari	dreigen
¹⁰ terminus	einde
¹¹ defectio	verduistering
¹² macula	vlek
¹³ operosus	arbeidrijk, moeizaam
¹⁴ moles	bouwsel, inspanning
¹⁵ ascensio	Hemelvaart

met zijn beeld en een opschrift opgericht.

Die opschrift is als volgt geschreven:

ONDER DIT GRAF LIGT HET LICHAAM VAN KAREL DE GROTE EN RECHTZINNIGE KEIZER, DIE HET KONINKRIJK VAN DE FRANKEN ROEMRIJK HEEFT UITGEBREID EN GEDURENDE 47 JAREN VOORSPOEDIG HEEFT GEREGEERD. HIJ IS ALS ZEVENTIGJARIGE OVERLEDEN IN HET JAAR DES HEEREN 814, IN DE ZEVENDE INDICTIE, OP 28 JANUARI.

[32] Van zijn naderende einde zijn er verscheidene voortekenen geweest, zodat niet alleen anderen, maar ook hijzelf dit voelde dreigen. Gedurende drie aaneengesloten jaren die de laatste van zijn leven waren, is er zeer vaak niet alleen een zons- maar ook een maansverduistering geweest en op de zon zijn sommige donkerkleurige plekken¹ gedurende zeven dagen gezien. De zuilengalerij die hij tussen de basiliek en zijn paleis met arbeidzame inspanning had laten bouwen, is op de dag van de verrijzenis van de Heer door een plotselinge instorting in elkaar gezakt tot aan de fundamenteën.

¹ Zonnevlekken zijn relatief donkere vlekken op het oppervlak van de Zon. Het oppervlak van de Zon vertoont periodiek donkere vlekken. De zonnevlekken hangen samen met relatief koelere plekken op de Zon. Deze relatieve afkoeling wordt veroorzaakt door sterke magneetvelden die de convectie van plasma bemoeilijken. Daardoor wordt de warmteaanvoer vanuit het binnenste van de zon tijdelijk verminderd. Na verloop van tijd verdwijnen de zonnevlekken weer. Meestal verschijnen zonnevlekken in paren, elk met een tegenovergestelde magnetische pool. Het aantal zonnevlekken is een maat voor de activiteit van de Zon: hoe meer er te zien zijn, hoe actiever de Zon.

Evenzo is de Rijnbrug bij Mainz, die hij zelf gedurende tien jaren met wonderbaarlijke inzet en arbeid zo uit hout heeft laten maken, dat hij eeuwig scheen te kunnen blijven bestaan, zo in drie uren door een toevallige brand verbrand, dat zelfs niet één spaander daarvan overbleef afgezien van wat door water bedekt werd. Ook hijzelf zag, toen hij zijn laatste veldtocht naar Saksenland tegen Godfried, de koning der Dani, hield, op zekere dag, toen hij voor zonsopkomst het kamp verlaten had en begonnen was te marchern, hoe plotseling uit de hemel een vallende ster met geweldig licht van de rechterkant naar de linker kant door de heldere hemel schoot. Toen allen zich verbaasd afvroegen wat dit teken voorspelde, is plotseling het paard, waarop hij zat, met neergelaten hoofd gevallen en heeft hem zo zwaar tegen de grond geslagen, dat hij, omdat de gesp van de mantel gebroken was en de bandelier van zijn zwaard vernield, door zijn dienaren die erbij waren en op hem afschoten, ontdaan van zijn wapens en zonder mantel opgetild. Ook de werpspies, die hij toen toevallig in zijn hand had, is zo uit zijn hand gegleden dat hij twintig voet of meer dan die afstand ver weg lag. Hierbij kwam een aanhoudende trilling van het paleis in Aken en in het huis waar hij verbleef,

domibus, ubi conversabatur¹, assiduus² laqueariorum³ crepitus⁴. Tacta⁵ etiam de caelo, in qua postea sepultus est, basilica, malumque aureum, quo tecti culmen⁶ erat ornatum, ictu fulminis dissipatum⁷ et supra⁸ domum pontificis, quae basilicae contigua⁹ erat, proiectum est. Erat in eadem basilica in margine¹⁰ coronae¹¹, quae inter superiores et inferiores arcus interiorem aedis partem ambiabat¹², epigramma sinopide¹³ scriptum, continens, quis auctor esset eiusdem templi, cuius in extremo versu legebatur: KAROLUS PRINCEPS. Notatum¹⁴ est a quibusdam eodem, quo decessit, anno paucis ante mortem mensibus eas, quae PRINCEPS exprimebant, litteras ita esse deletas, ut penitus non apparerent. Sed superiora omnia sic aut dissimulavit¹⁵ aut sprexit, acsi nihil horum ad res suas quolibet modo pertineret.

[33] Testament

Testamenta facere instituit¹⁶, quibus filias et ex concubinis liberos ex aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde¹⁷

¹ conversari	verkeren
² assiduus	ononderbroken
³ laquearium	balkenzoldering
⁴ crepitus	het gekraak
⁵ tangi de caelo	door de bliksem getroffen worden
⁶ culmen	nok
⁷ dissipare	verwoesten
⁸ supra + <i>acc.</i>	op
⁹ contiguus + <i>dat.</i>	grenzend aan
¹⁰ margo	zoom
¹¹ corona	krans
¹² ambire	omgeven
¹³ sinopis, -idis	ijzeroker
¹⁴ notare	opschrijven, opmerken
¹⁵ dissimulare	geen acht slaan op
¹⁶ instituere	zich voornemen
¹⁷ tarde	laat

was een ononderbroken kraken vande balkenzoldering. Ook is de kerk, waar hij naderhand begraven is getroffen door de bliksem en de gouden appel, waarmee de daknok versierd was, is vernield doordat hij door de bliksem getroffen is en hij is op het huis van de bisschop, dat aan de basiliek grensde, geworpen. In dezelfde basiliek was op de rand van de krans, die tussen de hogere en lagere gewelven het binnenste deel van de kerk omgaf, een epigram met ijzeroker geschreven met de inhoud wie de stichter van dezelfde kerk was, in de laatste regel waarvan men las: KEIZER KAREL. Opgemerkt is door sommigen dat in hetzelfde jaar als waarin hij stierf, een paar maanden voor zijn dood die letters, die KEIZER vormen, zo vernietigd waren, dat ze helemaal niet te zien waren. Maar hetzij heeft hij op al die dingen boven geen acht geslagen hetzij heeft hij ze veracht alsof niets daarvan op enige wijze met zijn zaken te maken had.

[33] Hij nam zich voor testamenten te maken om daarin zijn dochters en de zonen van zijn concubines gedeeltlijk tot zijn erfgenamen te maken, maar omdat hij er laat aan begonnen

inchoata perfici non poterant. Divisionem¹ tamen thesaurorum² et pecuniae ac vestium aliaeque suppellectilis³ coram⁴ amicis et ministris suis annis tribus, antequam decederet, fecit, contestatus⁵ eos, ut post obitum⁶ suum a se facta distributio⁷ per illorum suffragium⁸ rata⁹ permaneret. Quidque ex his quae diviserat fieri vellet, breviario¹⁰ comprehendit; cuius ratio ac textus¹¹ talis est:

IN NOMINE DOMINI DEI OMNIPOTENTIS, PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI.

Descriptio¹² atque divisio, quae facta est a gloriosissimo atque piissimo domno Karolo imperatore augusto anno ab incarnatione¹³ domini nostri Iesu Christi DCCCXI, anno vero regni eius in Francia XLIII et in Italia XXXVI, imperii¹⁴ autem XI, indictione IIII, quam pia et prudenti consideratione¹⁵ facere decrevit et Domino annuente¹⁶ perfecit de thesauris suis atque pecunia, quae in illa die in camera¹⁷ eius inventa est. In qua illud praecipue¹⁸ praecavere¹ voluit, ut non

¹ divisio	verdeling
² thesaurus	schatkamer
³ suppellectilis <i>f</i>	huisraad, wapentuig
⁴ coram + <i>abl.</i>	ten overstaan van
⁵ contestari	verzekereren, tot getuige aanroepen
⁶ obitus	dood
⁷ distributio	verdeling
⁸ suffragium	steun
⁹ ratus	van kracht
¹⁰ breviarium	oorkonde
¹¹ textus	inhoud
¹² descriptio	beschrijving
¹³ incarnatio	vleeswording, geboorte
¹⁴ imperium	keizerschap
¹⁵ consideratio	beschouwing, overweging
¹⁶ annuere	toeknikken, toestemmen
¹⁷ camera	schatkamer, staatskas
¹⁸ praecipue	met name

konden ze niet afgemaakt worden. Hij heeft evenwel zijnschatkamers en geld en kleren en ander huisraad ten overstaan van zijn vrienden en dienaren, drie jaren voordat hij stierf, verdeeld, terij hij hen tot getuigen had aangeroepen, dat na zijn dood de verdeling die door hem gemaakt wasdoor hun steun van kracht zou blijven. Hij heeft in een oorkonde laten opnemen wat met datgene van dat wat hij verdeeld had, gebeurde; hiervan is de opzet en de inhoud als volgt:

IN NAAM VAN DE HEERE GOD DE ALMACHTIGE, DE VADER EN DE ZOON EN DE HEILIGE GEEST.

De beschrijving en verdeling die gemaakt is door de zeer roemrijke en vrome heer Karel, keizer en augustus in het jaar 811 na de vleeswording van onze heer jesus Christus, echter in het 43^e jaar van zijn koningschap in Frankrijk en het 36^e in Italië, echter van zijn keizerschap het elfde, in de vierde indictie, die hij besloot met vrome en verstandige overweging te doen en met goedkeuring van de Heer tot stand bracht met zijn schatkamers en geld, dat op die dag in zijn staatskas gevonden is. Daarmee heeft hij vooral daarvoor willen zorgen, dat niet alleen de schenking van

¹ praecavere ve, maar ook dat zijn erfgenamenrhoeden, voorzorgsmaatregelen nemen

so, die lum eleimosinarum¹ largitio², quae sollemniter apud Christianos de possessionibus eorum agitur, pro se quoque de sua pecunia ordine³ atque ratione perficeretur, sed etiam ut heredes sui omni ambiguitate⁴ remota, quid ad se pertinere deberet, liquido⁵ cognoscere et sine lite⁶ atque contentione⁷ sua inter se competenti⁸ partitione⁹ dividere potuissent.

Hac igitur intentione atque proposito¹⁰ omnem substantiam¹¹ atque suppellectilem suam, quae in auro et argento gemmisque et ornatu regio in illa, ut dictum est, die in camera eius poterat inveniri, primo quidem trina¹² divisione partitus est. Deinde easdem partes subdividendo¹³ de duabus partibus XX et unam partem fecit, tertiam integram reservavit. Et duarum quidem partium in XX et unam partem facta divisio tali ratione¹⁴ consistit, ut, quia in regno illius metropolitanae¹⁵ civitates XX et una esse noscuntur, unaquaeque illarum partium ad unamquamque metropolim per manus heredum et amicorum suorum eleimosinae nomine perveniat, et archiepiscopus¹⁶, qui tunc illius ecclesiae rector extiterit, partem quae ad suam ecclesiam data

¹ eleimosina	aalmoes
² largitio	schenking
³ ordine atque ratio	naar positie en (financiële) gesteldheid
⁴ ambiguitas	dubbelzinnigheid
⁵ liquido	met stelligheid, zonder bedenkingen
⁶ lis, litis	twist
⁷ contentio	rivaliteit
⁸ competere	passen
⁹ partitio	verdeling, uitdeling
¹⁰ propositum	doel, bedoeling
¹¹ substantia	vermogen, materiaal
¹² trinus	telkens drie, drievoudig
¹³ subdividere	onderverdelen
¹⁴ ratio	redenering
¹⁵ metropolitanus	aartsbisschoppelijk
¹⁶ archiepiscopus	aartsbisschop

aalmoezen, die gebruikelijk bij de Christenen uit hun bezittingen verricht wordt, ook voor hem van zijn eigen geld netjes en volgens planning volbracht wordt, maar ook dat zijn erfgenamen duidelijk konden leren kennen na iedere dubbelzinnigheid verwijderd te hebben, wat betrekking op hen moest hebben en zij zonder ruzie en rivaliteit zijn bezittingen onderling met passende verdeling konden verdelen.

Met die opzet en dat doel dus heeft hij heel zijn vermogen en huisraad, dat in goud en zilver en edelstenen en koninklijke kleding op die dag zoals gezegd is in zijn schatkamer gevonden kon worden, eerst in ieder geval in drie delen verdeeld. Daarna heeft hij van twee van die delen door ze onder te verdelen 21 delen gemaakt. Het derde deel heeft hij intact gehouden. De verdeling in ieder geval die van de twee delen in 21 delen gemaakt is berust op zo'n overweging dat een ieder van die delen, omdat erkend wordt dat in zijn koninkrijk 21 aartsbisschoppelijke steden zijn, terechtkomt bij iedere stad afzonderlijk via de handen van zijn erfgenamen en zijn vrienden met de naam van aalmoes en dat de aartsbisschop die dan de bestuurder van zijn kerk is, bij ontvangst van dat deel dat aan zijn kerk gegeven

est suscipiens cum suis suffraganeis¹ partiatur, eo scilicet modo, ut pars tertia suae sit ecclesiae, duae vero partes inter suffraganeos dividantur. Harum divisionum, quae ex duabus primis partibus factae sunt et iuxta metropoleorum civitatum numerum XX et una esse noscuntur, unaquaeque ab altera sequestrata² semotim³ in suo reposito⁴ cum superscriptione civitatis, ad quam perferenda est, recondita iacet. Nomina metropoleorum, ad quas eadem eleimosina sive largitio facienda est, haec sunt: Roma, Ravenna, Mediolanum, Forum Iulii⁵, Gradus, Colonia⁶, Mogontiacus, Iuvavum quae et Salzburc, Treveri, Senones⁷, Vesontio⁸, Lugdunum⁹, Ratumagus¹⁰, Remi¹¹, Arelas¹², Vienna¹³, Darantasia¹⁴, Ebrodunum¹⁵, Burdigala¹⁶, Turones¹⁷, Bituriges¹⁸.

Unius autem partis, quam integram reservari voluit, talis est ratio¹⁹, ut, illis duabus in supradictas divisiones distributis et sub sigillo²⁰ reconditis, haec tertia in usu cotidiano

¹ suffraganeus	wijbisschop
² sequestrare	in bewaring geven, afzonderen
³ semotim	apart
⁴ repositorium	boekenplank, doos
⁵ Fréjus	
⁶ Keulen	
⁷ Sens	
⁸ Besançon	
⁹ Lyon	
¹⁰ Rouen	
¹¹ Reims	
¹² Arles	
¹³ Vienne	
¹⁴ Moûtiers	
¹⁵ Embrun	
¹⁶ Bordeaux	
¹⁷ Tours	
¹⁸ Bourges	
¹⁹ ratio	overweging, plan
²⁰ sigillum	zegel

is, met zijn wijbisschoppen zal verdedigen, en wel zo dat zijn kerk één derde deel zal hebben, maar dat twee derde delen onder zijn wijbisschoppen verdeeld zullen worden. Van deze verdelingen die uit de twee eerste delen volbracht zijn en waarvan men weet dat het 21 zijn conform het aantal aartsbisschoppelijke steden, ligt eenieder gescheiden van het andere in zijn doos met het opschrift van de stad waarheen het gebracht moet worden. De namen van de aartsbisschoppelijke steden, waarheen dezelfde aalmoes of schenking gedaan moet worden, zijn de volgende: Rome. Ravenna, Milaan, Friuli, Grado, Keulen, Mainz, Iuvavum, dat ook Salzburg heet, Trier, Sens, Besançon, Lyon, Rouen, Reims, Arles, Vienne, Moûtiers, Embrun, Bordeaux, Tours en Bourges.

Van één deel echter, dat hij intact heeft willen bewaren, is het plan als volgt, namelijk dat dit derde deel, nadat die twee in de genoemde delen verdeeld zijn en onder het zegel opgeborgen zijn, voor de dagelijkse behoeften zou dienen

versaretur¹, velut res, quam nulla voti obligatione a dominio² possidentis alienatam esse constaret, et hoc tamdiu, quoadusque³ vel ille mansisset in corpore vel usum eius sibi necessarium iudicaret. Post obitum vero suum aut voluntariam saecularium rerum carentiam⁴ eadem pars quattuor subdivisionibus secaretur, et una quidem earum supradictis XX et unae partibus adderetur, altera a filiis ac filiabus suis filiisque ac filiabus filiorum suorum adsumpta iusta et rationabili⁵ inter eos partitione divideretur, tertia vero consueto Christianis more in usum pauperum fuisset erogata⁶, quarta simili modo nomine eleimosinae in servorum et ancillarum usibus palatii famulantium⁷ sustentationem distributa veniret⁸. Ad hanc tertiam totius summae portionem, quae similiter ut ceterae ex auro et argento constat, adiungi voluit omnia ex aere et ferro aliisque metallis vasa atque utensilia⁹ cum armis et vestibus alioque aut pretioso aut vili¹⁰ ad varios usus facto suppellectili, ut sunt cortinae¹¹, stragula¹², tapetia¹³, filtra¹⁴, coria¹⁵, sagmata¹⁶, et quicquid in camera atque vestiario¹⁷ eius eo die fuisset

¹ versari in + <i>abl.</i>	betrokken zijn bij
² dominium	eigendomsrecht
³ quoadusque	totdat, zolang als
⁴ carentia	gemis
⁵ rationabilis	redelijk
⁶ erogare	uitgeven, besteden
⁷ famulari + <i>dat.</i>	dienen
⁸ venire	ten deel vallen, toekomen
⁹ utensilia <i>n.pl.</i>	benodigdheden
¹⁰ vilis	goedkoop
¹¹ cortina	gordijn
¹² stragulum	deken
¹³ tapete <i>n</i>	dekkleed
¹⁴ filtrum	vilten kledingstuk
¹⁵ corium	leren kledingstuk
¹⁶ sagma, sagmatis	zadel
¹⁷ vestiarium	garderobe

als een zaak waarvan vaststond dat het door geen verplichting van een gelofte verwijderd was uit het eigendomsrecht van de bezitter, en dit zo lang als hij of in zijn lichaam was gebleven of het gebruik daarvan voor zich noodzakelijk achtte. Maar na zijn dood of vrijwillige afstand van aardse bezittingen moest hetzelfde deel in vier delen gedeeld worden en één moest in ieder geval aan de 21 delen toegevoegd worden en een tweede deel moest nadat het door zijn zoons en dochters en hun zoons en dochters ontvangen was in een juiste en redelijke verdeling verdeeld worden, maar het derde deel moest naar gewoonlijk gebruik van de Christenen besteed zijn aan het voordeel der armen en het vierde deel moest evenzo onder de naam van aalmoes verdeeld worden om ten goede te komen aan het onderhoud slaven en dienaressen die voor wat nodig was in het paleis zorgden. Hij wilde dat aan dit derde deel van het gehele totaal, dat net zo als de overige delen uit goud en zilver bestaat, al het vaatwerk en al de gebruiksvoorwerpen van brons en ijzer en andere metalen tegelijk met wapens en kleren en ander of duur of goedkoop huisraad dat voor verschillende doeleinden gemaakt is, zoals gordijnen, dekens, dekkleden, vilten en leren kleren, zadels en al wat in de schatkamer en in zijn garderobe op die dag gevonden

inventum, ut ex hoc maiores illius partis divisiones fierent et erogatio¹ eleemosinae ad plures pervenire potuisset.

Capellam², id est ecclesiasticum ministerium³, tam id quod ipse fecit atque congregavit, quam quod ad eum ex paterna hereditate pervenit, ut integrum esset neque ulla divisione scinderetur, ordinavit. Si qua autem invenirentur aut vasa aut libri aut alia ornamenta, quae liquido constaret eidem capellae ab eo conlata non fuisse, haec qui habere vellet dato iustae aestimationis pretio emeret et haberet. Similiter et de libris, quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregavit, statuit, ut ab his qui eos habere vellent iusto pretio fuissent redempti⁴, pretiumque in pauperibus erogatum.

Inter ceteros thesauros atque pecuniam tres mensas argenteas et auream unam praecipuae⁵ magnitudinis et ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut una ex his, quae forma quadrangula descriptionem urbis Constantinopolitanae continet⁶, inter cetera donaria⁷, quae ad hoc deputata⁸ sunt, Romam ad basilicam beati Petri apostoli deferatur, et altera, quae forma rotunda Romanae urbis effigie⁹ figurata¹⁰ est, episcopo¹¹ Ravennatis¹² ecclesiae conferatur. Tertiam, quae ceteris et operis pulchritudine et

¹ erogatio	uitdeling
² capella	kapel, geestelijkheid die bij een kapel hoort
³ ministerium	eredienst (<i>hiertoe behoorde ook de kapel</i>)
⁴ redimere	opkopen
⁵ praecipuus	bijzonder, gewoon
⁶ continere	bevatten
⁷ donarium	offeraltaar, wijgeschenk
⁸ deputare	bestemmen voor
⁹ effigies	beeltenis
¹⁰ figurare	verfraaien
¹¹ episcopium	bisschoppelijk paleis
¹² Ravennas, -atis	van Ravenna

was, toegevoegd werden opdat hieruit grotere verdelingen van dat deel gemaakt werden en een uitdeling van een aalmoes bij meer mensen terecht kon komen.

Wat betreft de kapel, dat wil zeggen de kerkelijke eredienst, niet alleen die hij zelf heeft gemaakt en bijeen heeft gebracht maar ook wat tot hem kwam op grond van de vaderlijke erfenis, verordende hij dat die onberoerd zou zijn en dat die door geen verdeling zou worden verscheurd. Als er echter enige dingen gevonden zouden worden hetzij vaaswerk of boeken of andere kostbaarheden, waarvan het absoluut vast zou staan dat die niet door hem naar dezelfde kapel bijeengebracht waren, moest degene die dat zou willen hebben, wanneer hij een prijs van juiste waarde gegeven had, dat kopen en hebben. Op dezelfde wijze besloot hij ook over de boeken, waarvan hij een grote hoeveelheid in zijn bibliotheek verzameld heeft, dat ze door hen die ze wilden hebben, tegen de juiste prijs moesten worden opgekocht en dat die prijs besteed moest worden aan de armen.

Het staat vast dat onder de andere schatkamers en het geld drie zilveren tafels en één gouden is van bijzondere schoonheid en bijzonder gewicht. Betreffende deze heeft hij vastgesteld en besloten, dat één hiervan, die qua vorm vierkant de beschrijving van de stad Constantinopel heeft, tussen de andere wijgeschenken, die hiervoor bestemd zijn, naar Rome naar de basiliek van de gelukzalige apostel Petrus overgebracht wordt en dat een tweede, die, rond van vorm, versierd is met de beeltenis van de stad Rome, naar het bisschoppelijk paleis van de kerk van Ravenna gebracht wordt. Van de derde, die de andere zowel qua schoonheid van werk als ook qua zwaarte van gewicht zeer overtreft

ponderis gravitate multum excellit¹, quae ex tribus orbibus² conexas³ totius mundi descriptionem subtili⁴ ac minuta⁵ figuratione⁶ complectitur, et auream illam, quae quarta esse dicta est, in tertiae illius et inter heredes suos atque in eleimosinam dividendae partis augmento⁷ esse constituit.

Hanc constitutionem⁸ atque ordinationem coram episcopis, abbatibus comitibusque⁹, qui tunc praesentes esse potuerunt, quorumque hic nomina descripta sunt, fecit atque constituit. Episcopi: Hildibaldus, Richolfus, Arn, Wolfarius, Bernoinus, Laidradus, Iohannes, Theodulfus, Iesse, Heito, Waitgaudus.

Abbates: Fridugisus, Adalungus, Engilbertus, Irmino.

Comites: Walah, Meginherus, Otulfus, Stephanus, Unruocus, Burchardus, Meginhardus, Hatto, Rihwinus, Edo, Ercangarius, Geroldus, Bero, Hildigernus, Hroccolfus.

Haec omnia filius eius Hludowicus, qui ei divina iussione¹⁰ successit, inspecto eodem breviario, quam celerrime poterat post obitum eius summa devotione¹¹ adimplere¹² curavit.

¹ excellere + <i>dat.</i>	uitsteken boven
² orbis	schijf
³ conectere	aan elkaar knopen, verbinden
⁴ subtilis	nauwkeurig, strikt
⁵ minutus	gedetailleerd
⁶ figuratio	voorstelling, beschrijving
⁷ augmentum	groei, aanwas
⁸ constitutio	bepaling, verordening
⁹ comes	graaf
¹⁰ iussio	bevel, verordening
¹¹ devotio	toewijding
¹² adimplere	uitvoeren

die uit drie cirkels samengesteld de beschrijving van de hele wereld met nauwkeurige en gedetailleerde vormgeving omarmt en van die gouden, waarvan gezegd is dat die de vierde is, heeft hij bepaald dat dat een toevoeging is aan dat derde deel dat verdeeld moet worden zowel tussen zijn erfgenamen als ook als aalmoes.

Deze bepaling en regeling heeft hij ten overstaan van de bisschoppen, abten en graven die toen aanwezig konden zijn en wier namen hier opgeschreven zijn, gemaakt en vastgesteld.

De bisschoppen: Hildenald, Richolf, Arn, Wolfarius, Bernwin, Laidrad, Iohannes, Theodolf, Iesse, Heito, Waitgaud.

De abten: Fridugijs, Adalung, Engelbert, Irmino.

De graven: Walah, Meginheer, Otolf, Stephanus, Unruoc, Burchard, Meginhard, Hatto, Rihwin, Edo, Ercangar, Gerold, Bero, Hildegern, Roccolf.

Zijn zoon Lodewijk, die hem op goddelijk bevel opvolgde, heeft dit alles na dezelfde oorkonde bekeken te hebben zo snel als hij kon na zijn overlijden met de grootste toewijding laten uitvoeren.